

MODERN DÖNEMDE PRATİK VE PEDAGOJİK OLARAK ARAP GRAMERİNİ KOLAYLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI*

Şahin ŞİMŞEK**

Öz

İlk dilciler büyük bir gayret ve samimiyetle kısa bir sürede Arap gramerini oluşturmuşlardır. Ancak bu hızlı gelişim, öğretici gramer ile ilmî gramerin birbirine karışması gibi bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Ayrıca bazı dilcilerin aşırı tutucu davranışları da nahvin canlılığını yitirmesine ve dilsel gelişime ayak uyduramamasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra dilcilerin mantık ilminin yönteminden istifade etmede aşırıya kaçmaları da bazı sorunlara sebebiyet vermiştir. Daha ilk dönemde nahiv öğretimindeki zorlukların farkına varan bazı dilciler, pratik anlamda nahvin kolaylaştırılması yönünde çaba harcamışlardır. Fakat bu çabalar tam anlamıyla başarılı olamamış ve nahiv öğretimindeki sorunlar çağdaş döneme kadar giderilememiştir. Modern dönemde Batı'da eğitim gören bazı dilciler, modern dilbilimleri alanındaki gelişmelerden yararlanarak nahiv öğretiminin kolaylaştırılması yönünde çalışmalara başlamışlardır. Pratik anlamdaki yenilikçi çabalar kısa sürede sonuç vermiş ve nahiv ilmindeki zorluklar önemli ölçüde giderilmiştir. Bu makalede, Arap dünyasında 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılda, Arap gramerinin pratik ve pedagojik olarak kolaylaştırılması bağlamında ortaya çıkan yenilikçi yaklaşımlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern, pratik, pedagoji, Arap grameri, kolaylaştırma.

FACILITATION WORKS ON ARABIC GRAMMAR PRACTICALLY AND PEDAGOGICALLY IN MODERN TIME

Abstract

First linguists formed Arabic grammar pretty soon with great effort. However, this brought up some problems like the mix of instructive grammar with scientific grammar. Furthermore, conservative behaviours of some linguists led to the grammar lose its liveliness and not to keep pace with linguistic development. Besides, the fact that linguists exaggerated to make use of the logical method caused some problems. Even in the first period, some linguists endeavoured the studies about facilitating grammar in practical sense. Nevertheless, these weren't entirely successful up until the modern time when some linguists having received their education in the west have commenced studies to facilitate grammar teaching benefitting from developments in the field of modern languages. Innovative efforts have resulted quickly and challenges have been eliminated significantly. In this study, innovative approaches, developed for practical and pedagogical facilitation of Arabic grammar at the end of 19th century and 20th century, were studied.

Keywords: Modern, practical, pedagogical, Arabic grammar, facilitation.

* Bu çalışma Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, 2018 yılında tamamlanan "Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçilik Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr., Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, sahsimsek21@gmail.com

Giriş

Arap dilini bozulmaktan korumak için oluşturulan nahiv ilmi, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren yorum ve yöntemden kaynaklı yoğun ihtilaf ve tartışmalara sahne olmuştur. Bunun neticesinde Basra ve Kûfe gibi nahiv ekolleri oluşmuş ve nahiv ilminin zamanla diğer ilimlerin yöntemlerinden etkilenmesiyle de bu tartışmalar daha da artmış, kısmen de felsefi boyut kazanmıştır. İlk hedef Arapçayı öğretmek olmasına rağmen telif edilen nahiv kitaplarında ilmî boyut ağırlık kazanmış, öğretici boyut ise ikinci planda kalmıştır.¹ Hedef Arapçayı öğretmek olunca da doğal olarak nahivcilerin hedefi gerçekleştirilmede başarılı olup olmadıklarının bir ölçütü de nahiv kitaplarının öğretim boyutu olmuştur. Dolayısıyla söz konusu hedefi gerçekleştirilmede başarısız olan nahiv kitapları tenkide uğramıştır.

İlk dönem dilciler olsun modern dönem dilciler olsun nahvin zorluğu meselesini dile getirenler genellikle nahiv kitapları, nahvin kendi kuralları ve nahivcilerin takip ettikleri metodlar üzerinde durmuşlardır.² Buna göre nahvin bazı kusur ve zorlukları, bir ilim olarak nahvin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bir kısmı da nahvin başka ilimlerle ilişkisi neticesinde zamanla ortaya çıkmıştır. Bu kusur ve zorlukların birçoğu, nahvin değişik aşamalarında nahve eşlik etmiş ve günümüze kadar ondan ayrılmamıştır.³ Ancak dikkat çekici olan ise bu uzun süre zarfında, nahiv öğretimiyle ilgili -çok az kısmı hariç- bu zorlukların ilk dönem dilcilerin dikkatini çekmemesidir. Dikkat çeken noktalar da gerektiği gibi ele alınamamıştır.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından itibaren Arap dünyasında bir uyanış rüzgârı esmeye başlamış, Arap dili ve edebiyatında da bir canlanma olmuştur.⁴ Bu dönemde, Arap gramerinde öğrenilmesi zorunlu olan tüm bilgilerin kısa ve sade bir şekilde anlatıldığı, bol örnek ve alıştırmaların olduğu okul kitapları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda nahiv ilminin pratik anlamda kolaylaştırılması esas alınmış ve nahvin özüne dokunulmamıştır.⁵

¹ Abdülkerim Halîfe, *Teysîru'l-Arabiyye Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs*, Ammân: Menşûrâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1986, s. 44-45; Zeynuddîn b. Musa, "Tarâiku Ta'limi'n-Nahvi'l-Arabiyyi Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs", *Mecelletu'l-Ulûmi'l-İnsâniyye*, 36 (2011), 46-48.

² Emin el-Hûlî Fasîh Arapça ile Avamca arasındaki uçuruma dikkat çekerek nahvin zorluğu meselesini şu şekilde dile getirmiştir: "Bugün karşı karşıya olduğumuz dilsel zorluklar ıslahatçı dilcilerin öne sürdükleri zorluklar değildir. Esas sorun kullandığımız dilin, öğrendiğimiz dilden farklı olmasıdır." Emin el-Hûlî'ye göre dil, sosyal hayatın en vazgeçilmez ve en belirgin unsurudur. Dolayısıyla aynı derecede esnek ve gelişime açık olmalıdır. Aksi takdirde iletişim ihtiyacını karşılayamaz ve sosyal hayattan silinir. Yine el-Hûlî'ye göre aşırı tutucu ve gelenekselci tavır, fasîh Arapçanın irâb ve kurallarındaki tutarsızlığın giderilmesi ve fasîh Arapçanın gelişimi önündeki en büyük engeldir. Bkz. Emin el-Hûlî, *Menâhîcu't-Teccîd fi'n-Nahvi ve'l-Belâga ve't-Tefsîr ve'l-Âdâb*, Kahire: 2003, s. 11-18.

³ Abdolvâris Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi: Dirâsetun Nakdiyye*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1985, s. 21-22.

⁴ Abdülkerim Halîfe, *el-Lugatu'l-Arabiyyetu ve't-Tarîb*, Ammân: Menşûrâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1988, s. 38-39.

⁵ Halîfe, *Teysîru'l-Arabiyye*, s. 85-86.

1. Tarihi Arka Plan

18. yüzyıl, Arap dünyasının hemen hemen her alanda gerilediği bir dönem olarak kabul edilmektedir.⁶ Bu dönem edebî ve fikrî anlamda ciddi bir üretimin olmadığı oldukça verimsiz bir dönem olmuştur. Diğer ilimlerde olduğu gibi 18. yüzyılda Arapça ilimleri de en kısır dönemini yaşamıştır. Ancak, Fransız işgaline kadar halk, içinde bulunduğu geri kalmışlığın farkına varamamıştır. Napolyon'un işgali karşısında ciddi bir varlık göstermeden yenilgiye uğrayan Mısırlılar, bir şeylerin ters gittiğini fark etmiş ve birçok alanda geri kaldığını anlamıştır. Fransız işgali fiili olarak bitmişse de etkileri kalıcı olmuştur. Mısır halkı her alanda yeni teknolojilerle tanışmış ve sahip olduğu ilmî birikimi sorgulamaya başlamıştır.⁷

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a hâkim olmasıyla birlikte Avrupa ile ilişkiler artmış hem Mısır'da Batı tarzında okullar açılmış hem de Avrupa'ya eğitim için öğrenciler gönderilmiştir. Avrupa'da eğitim görüp Batı tarzı öğretim teknikleriyle tanışan Ali Mübârek⁸ (ö. 1893) ve Rifâa et-Tahtâvî (ö. 1873)⁹ gibi şahsiyetler ülkelerine döndüklerinde farklı alanlarda ıslahatlara girişmişlerdir. Dilin kalkınmadaki önemini fark eden bu insanlar ıslahat kapsamında nahiv ilmi ile ilgili de girişimlerde bulunmuşlardır.¹⁰ O dönemde okutulan nahiv kitaplarının ve öğretim metodunun dil öğretiminde yetersiz olduğunu ve artık modern döneme hitap etmediğini anlayan ilim adamları çok yönlü çalışmalara başlamışlardır.¹¹

2. Çağdaş Dilcilerin Nahvi Kolaylaştırma Yöntemleri

Mısır'da 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Arap dilinin kolay bir şekilde öğretilmesi için önemli adımlar atılmıştır.¹² Bu dönemde nahvin kolaylaştırılması için yapılan çalışmalarda şöyle bir yol izlenmiştir: Arapçanın içinde bulunduğu durum ve şartlar dikkate alınarak, Arapça öğretimini aksatan engeller en hızlı ve en kestirme yolla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla nahiv kitaplarının içeriği ile ilgili değişikliğe gidilerek nahiv öğretimini olumsuz etkileyen ve öğrenciyi

⁶ Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Bursa: Emin Yayınları, 2009, s. 47.

⁷ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 55.

⁸ Mısırlı subay, ilim ve devlet adamı. Mühendishaneden mezun olduktan sonra burslu öğrenci olarak Fransa'ya gönderilen Ali Mübarek, ülkesine döndükten sonra eğitim ve öğretim alanında ciddi reformlara imza atarak modern Mısır'ın kuruluşuna öncülük eden şahsiyetlerden biri olmuştur. Bkz. Kazım Yaşar Kopruman, "Ali Paşa Mübarek", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, 433-434.

⁹ Mısırlı dil, edebiyat, tarih ve coğrafya âlimi, mütercim. Fransa'da mütercimlik eğitimini aldıktan sonra Mısır'a dönen Tahtâvî, Mehmet Ali Paşa'ya en yakın kişilerden biri olarak önemli görevlerde bulunmuş ve çok sayıda eseri Avrupa dillerinden Arapçaya çevirmiştir. Mısır aydınlanmasının (nahda) önde gelen şahsiyetlerinden kabul edilen Tahtâvî, eğitim alanında önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bkz. Halil Görgün, "Rifâa et-Tahtâvî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, 95-97.

¹⁰ İsa Muttâkizâde, "Dirâsâtu'l-Muhâvelâti't-Teysîriyye fî'n-Nahvi'l-Arabiyyi İnde'l-Muhdesîn", *Mecelletu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Âdâbihâ*, 11 (2011), 101.

¹¹ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 55; Yusuf Doğan, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/3 (2008), 204-206; Muhammed Sârî, "Teysîru'n-Nahvi Mûdatun em Darûre", www.mohamedrabee.com/books/book1_10153.doc (erişim tarihi: 13.08.2017).

¹² Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 55; Sârî, "Teysîru'n-Nahv".

nahiv ilminden soğutan hususlardan arındırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Avrupa’da eğitim görüp modern dil bilimleri ile tanışan ilk ıslahatçılar, Avrupa’daki dil öğretim tekniklerinden de istifade ederek okullarda okutulmak üzere yeni nahiv kitapları telif etmişlerdir.¹³ Muhammed Sârî, dilcilerin pratik anlamdaki kolaylaştırma hareketini şu şekilde tanımladıklarını ifade etmiştir: “Teysîr, gramer kurallarının daha kolay bir şekilde öğretilmesi için nahiv ve sarf ilminin, modern eğitimin gerektirdiği ölçütlere uyarlanması demektir.”¹⁴ Buna göre kolaylaştırma, nahvin kendisinde değil, nahvin öğretiminde ve sunumunda olur.

Yukarıdaki hususlara riayet edilerek telif edilen ilk ders kitabı *et-Tuhfetu’l-Mektebiyye li Takrîbi’l-Lugati’l-Arabiyye* adlı eserdir.¹⁵ Eserin müellifi ve Mısır’daki modernleşme hareketinin öncülerinden olan Rifâa et-Tahtâvî, Ali Mübarek Paşa’nın Milli Eğitim Bakanı olduktan sonra birçok alanda ıslahatlara giriştiğini ve bu amaçla da belli başlı ilimlerde yeni kitapların yazılmasını istediğini ifade ederek kendisine de ilkokul ve özel okullarda okutulmak üzere nahiv ilmi ile ilgili bir kitap yazma görevini verdiğini söylemiştir.¹⁶ et-Tahtâvî, *Tuhfe* ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu kitap, akıcı ve bütüncül bir dille yazıldığı için hedefe ulaştıran bir kitaptır. Özellikle de yeni bir metodla yazıldığı için öğretimi kolaylaştırmaktadır.”¹⁷ Kısacası et-Tahtâvî’nin sözlerinden de anlaşıldığı gibi bu dönemde cevabı aranan soru “nahvin nasıl öğretilceği” meselesidir.¹⁸

Modern dilciler, nahiv öğretiminin kolaylaştırılması kapsamında birçok eser kaleme almış ve bir dizi yeniliğe imza atmışlardır. Bu dönemde, nahvin pratik olarak kolaylaştırılması amacıyla yazılan en önemli eserler şunlardır:

1) Rifâa et-Tahtâvî, *et-Tuhfetu’l-Mektebiyye li Takrîbi’l-Lugati’l-Arabiyye* 2) Şeyh Ahmed el-Marsifî (ö. 1889), *Takrîbu Fenni’l-Arabiyye li Ebnâi’l-Medârisi’l-İbtidâiyye* 3) Abdullah Fikrî (ö. 1889), *el-Fusûlu’l-Fikriyye li’l-Medârisi’l-Mısriyye* 4) Şeyh Hüseyin el-Marsifî, *el-Vesîletu’l-Edebiyye ilâ Ulûmi’l-Arabiyye* 5) Ali Mübarek’in oluşturduğu *Lecnetu Huberâi’l-Arabiyye* adlı komisyonun önerileri 6) Hıfni Nâsif (ö. 1918) vd., *ed-Durûsu’l-Arabiyye* ve *et-Tatbîkât* 7) Ali el-Cârim (ö. 1949) ve Mustafa Emîn, *en-Nahvu’l-Vâdih* 8) Mursî el-Humeydî, *en-Nahvu’l-Hadîs* 9) Zeki el-Muhendis (ö. 1976), *en-Nahvu’l-Musavvar*.¹⁹

¹³ Mebrûk, *Fî İslâhi’n-Nahvi’l-Arabiyyi*, s. 57; Sârî, “Teysîru’n-Nahv”; Ahmed Muhammed es-Sagîr, “Dirâsâtun Nahviyye fî Risâleti et-Tuhfetu’l-Mektebiyye li’t-Tahtâvî”, <http://kenanaonline.com/users/hamadsagier/posts/156819> (Erişim tarihi: 23.07.2017).

¹⁴ Sârî, “Teysîru’n-Nahv”.

¹⁵ Tahtâvî’den önce Ali Mübarek *et-Temrîn* adıyla bir eser kaleme almıştır. Bu eser de uzun yıllar ilkokullarda okutulmuştur. Fakat en önemli yenilikler Tahtâvî’nin kaleme aldığı eserde gerçekleştirildiği için biz onu ilk eser olarak kabul ettik. Bkz. Mebrûk, *Fî İslâhi’n-Nahvi’l-Arabiyyi*, s. 59.

¹⁶ Rifâa et-Tahtâvî, *et-Tuhfetu’l-Mektebiyye li Takrîbi’l-Lugati’l-Arabiyye*, ts., s. 2-3.

¹⁷ Tahtâvî, *et-Tuhfetu’l-Mektebiyye* s. 3.

¹⁸ Muttâkizâde, “Dirâsâtu’l-Muhâvelâti’t-Teysîriyye”, 115.

¹⁹ Mebrûk, *Fî İslâhi’n-Nahvi’l-Arabiyyi*, s. 59-75.

2.1. İlmî Gramer ile Öğretici Gramerin Birbirinden Ayrılması

Öğrencilerin anlayabileceği şekilde dil kurallarını anlatma anlamındaki öğretici gramer ile bir dilin sistemini anlatan ve tarifli açıklamasını yapan tasvirî gramer arasında büyük bir fark vardır.²⁰ Bir dilin, öncelikle tasvirî gramerini, ondan sonra da öğretici/okul gramerini oluşturmak, dil çalışmalarının sağlam temellere oturması anlamında son derece önemlidir. Fakat klasik nahiv kitaplarında gramerin ilmî ve öğretim boyutu birbirine karışmış, ders kitabı olarak okutulan kitaplarda Arap dilinin yapısını ve kurallarını betimleyecek türden açıklamalar yer almıştır. Eğitimciler ve pedagoğlara göre ilmî gramer ile öğretici gramerinin bir birinden ayrı olması gerekir. Aksi takdirde bu durum nahiv öğretimini olumsuz etkileyecektir. Zira ilmî gramer ile öğretici gramerin hedefleri tamamen aynı değildir. Örneğin öğretici gramer öğrencilerin nahiv bilgini olmasını hedeflemez.²¹

Muhammed Bel'îd, ilmî gramer ile öğretici grameri şu şekilde tarif etmektedir: "Biri ilmî diğeri de öğretici olmak üzere her ilmin iki boyutu bulunmaktadır. İlmî boyut, herkesin üzerinde hemfikir olduğu sabit temeller üzerine bina edilmiştir. Öğretici boyuta gelince o kişiseldir, özeldir ve aynı zamanda da değişkendir. Derinleşmeye ihtiyaç duymadan olguların öğretimini ele almaktadır. Amacı ise bilgiye ulaştırmanın en iyi metodu ortaya çıkarmaktır."²² Zeynuddin b. Musa, bu tanımdan yola çıkarak ilmî gramer ile öğretici gramer arasındaki farkları şu şekilde tablo haline getirmiştir:²³

İlmî Gramer/Nahiv	Öğretici Gramer/Nahiv
Teoriktir, kapsayıcıdır.	Pratiktir, amacı da alıştırma ve uygulamadır.
Tüm kuralların uygulanmasından ibarettir.	Bazı kuralların uygulanmasından ibarettir.
Uzmanların bilmesi gereken bir ilimdir.	Avamın bilmesi gereken bir ilimdir.
Amacı, bir ilim olarak grameri kavramaktır.	Amacı, dil yeteneğini kazanmaktır.
Kitapları, ilmî ve geneldir.	Kitapları, öğretici ve özeldir.
Kitapları temel ve tafsilatlı kitaplardır.	Kitapları kısa ve anlaşılırdır.

²⁰ Çimen Özçam, "Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları –Bibliyografya Denemesi-", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 110 (1997), 122.

²¹ Şerif Bûşahdân, "el-Ustâz Abdurrahman el-Hâc Salih ve Cuhuduhu'l-İlmiyye fî Tarkiyeti İsti'mâli'l-Lugati'l-Arabiyye", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye*, 7 (2010), 11; Sârî, "Teysîru'n-Nahv".

²² İbn Musa, "Tarâiku Ta'lîmi'n-Nahv", 54.

²³ İbn Musa, "Tarâiku Ta'lîmi'n-Nahv", 54.

İlmî gramer, kolaylaştırmaya konu olmaz.	Öğretici gramer, farklı aşamalara göre değişiklik arz edebilir.
Kitapları, tarihî ve temel kaynaktır.	Kitapları, metodolojiktir ve çağın ruhuna uyar.
İkinci ve üçüncü derecedeki illetleri öğreticidir.	Sadece birinci derecedeki illetleri öğreticidir.
İlmî gramer, tarihîdir.	Öğretici gramer, çağdaştır.

Modern döneme gelindiğinde dilciler -özellikle de Avrupa’da eğitim görenler- ilmî gramer ile öğretici gramerin iç içe olduğunu ve dil öğretimini olumsuz etkilediğini, dolayısıyla da okul kitaplarının sadece öğretici nahvi kapsamı gerektiğini kavramışlardır.²⁴ Ali Mübarek’in, 1881’de nahiv öğretiminin kolaylaştırılması amacıyla oluşturduğu komisyonun aldığı kararlardan biri, ilmî gramer ile öğretici gramerin birbirinden ayrılmasını öngören karardır.²⁵ Böylece modern dönemde yazılan ve daha önce geçtiği üzere kronolojik olarak isimleri verilen ders kitaplarında büyük oranda sadece öğretici nahive yer verilmiş, bu durum nahiv öğretiminin kolaylaştırılmasına olumlu bir şekilde yansımıştır.

2.2. Nahiv Kurallarının Yeniden Yapılandırılması

Klasik dönemde dil öğretimi temelde gramer kuralları üzerinden yapılmıştır. Söz konusu dönemde kuralların dil öğretimindeki etkisi ön kabul niteliğinde olduğu için neredeyse hiç tartışılmamıştır. Ancak dilciler bu işi abartıp kuralları araç olmaktan çıkararak amaç haline getirince, İbn Haldûn gibi bazı âlimlerin itirazlarına maruz kalmışlardır.²⁶ Yine bu dönemde gramer kuralları tümdengelim metoduyla ele alınmış ve bu kuralların öğretiminde ise ezbere dayalı bir yol izlenmiştir. Bu yöntemde öncelikle konu ile ilgili genel kural verilir sonra da kitabın niteliğine göre bir veya birkaç örnekle kuralın uygulanması sağlanır.²⁷

Bu metod, bazı olumlu yönlerine rağmen²⁸ modern dönemde dil öğretiminde etkili bir yöntem olarak görülmemiş ve aşağıda genel başlıklar halinde belirtilen olumsuz bazı yönlerine dikkat çekilmiştir:

²⁴ İbn Huveylî Mîdenî, “Vâki’u’n-Nahvi’t-Ta’lîmiyyî Beyne’l-Hâceti’t-Terbeviyye ve’t-Ta’kîdî’l-Muzmin”, *Mecelletu Külliyyeti’l-Âdâb ve’l-Ulûmi’l-İnsânîyye ve’l-İctimâîyye*, 5 (2009), 22; Sârî, “Teyşîru’n-Nahv”.

²⁵ Mebrûk, *Fî İslâhi’n-Nahvi’l-Arabiyyi*, s. 67.

²⁶ Abdurrahman b. Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dimaşk: 2004, II, 385.

²⁷ Belhayr Şanîn, “Turuku Tadrîsî’l-Kavâidi’n-Nahviyye ve Alâkatuhâ bi Fikri İbn Haldûn”, *Mecelletu’l-Eser*, 13 (2012), 117.

²⁸ Tümdengelim metodunun fazla vakte ve çabaya ihtiyaç duymaması ve sunumunun kolay olması, bazı dilciler tarafından bu metodun olumlu yönleri olarak görülmüştür. Şanîn, “Turuku Tadrîsî’l-Kavâidi’n-Nahviyye”, 117-118.

- a) Bu metodun olumsuzluklarından biri, anlaşılması zor olan genel küllî kaidelerle başlayıp cüzî meselelerle bitmesidir. Yani zor olanla başlayıp kolay olanla bitmesiyle öğrenim sürecinin tam tersinedir.²⁹
- b) Olumsuzluklarının bir diğeri de öğrenciyi nahiv kurallarını ortaya çıkarmaya sevk etmemesi, yani kuralın ezberlenmesine rağmen konunun iyi anlaşılmasına katkıda bulunmamasıdır.³⁰
- c) Bıkkınlığa sebep olan, öğrenciyi anlaşılır bilgiler kazandırmayan ve nahiv dersinden insanı soğutan bir metoddur.³¹

Bu olumsuzluklardan şu sonucu çıkarabiliriz: Tümdengelim metodu, ilkökul, ortaokul ve lise için uygun olan bir metod değildir. Ancak üniversite için kısmen uygun olabilir. Zira üniversitedeki öğrenci daha önceki aşamalarda nahiv dersini görmüş ve bu metoda uyum sağlayacak kadar belli bir fikir edinmiştir.³²

Modern dönemde ise dil bilgisi kurallarının dil öğretiminde ne derece etkili olduğu sorusu hep tartışma konusu olmuştur. Gramer kurallarına önemli rol biçen dilciler olduğu gibi, kuralların dil öğretiminde çok etkili olmadığını savunanlar da olmuştur. Ama şu bir gerçek ki gramer kurallarının yabancı dil öğretimindeki rolü, anadil öğretimindeki rolünden farklıdır.³³ Muhammed Sârî, fasih Arapçanın aileden ve çevreden doğal bir şekilde değil de, eğitimle ve sonradan öğrenildiği bir dönemde, dil bilgisi kurallarının son derece faydalı olduğunu ifade etmektedir. Ancak bunun teorik ve soyut kuralların ezberlenmesi şeklinde değil, alıştırma ve uygulama ile yerleşen somut ve yapılandırıcı kurallar şeklinde olması gerektiğini dile getirmektedir³⁴ Kısacası dil bilgisi öğretimi bir amaç değil, öğrencilere dört temel dil becerisini kazandırmada yararlanılabilecek bir alan olarak görülmelidir.

Modern dönemde Arap dünyasında başlayan nahvin kolaylaştırılması çabaları, daha önce de geçtiği üzere ilk başta teoriye yönelik olmayıp pratik anlamda nahiv öğretiminin kolaylaştırılması şeklinde olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan biri de nahiv kurallarının yeniden yapılandırılması olmuştur. İster muhtasar metinler olsun, ister tafsilatlı nahiv kitapları olsun, klasik dönem nahiv kitaplarında yer alan tanımlar, genel anlamda soyut ve muğlak ifadeler şeklinde olmuştur. Dahası bu dönemde tanımlarda ihtilaflara, istisnalara ve illetlere de yer verilmiştir.³⁵ Bazı çağdaş dilciler, klasik dönemde dil malzemesi iyi bir şekilde tahlil edilmeden kuralların oluşturulduğunu ve bu yüzden de kurallar ile nahvî olgular

²⁹ Şanîn, "Turuku Tedrîsî'l-Kavâidi'n-Nahviyye", 117-118.

³⁰ Şanîn, "Turuku Tedrîsî'l-Kavâidi'n-Nahviyye", 117-118.

³¹ Şanîn, "Turuku Tedrîsî'l-Kavâidi'n-Nahviyye", 117-118.

³² Şanîn, "Turuku Tedrîsî'l-Kavâidi'n-Nahviyye", 117-118.

³³ Salih Kürşat Dolunay, "Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 27 (2010), 281-283.

³⁴ Sârî, "Teysîru'n-Nahv".

³⁵ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabîyyi*, s. 60; Alâ Binti Yâsîn el-Bâr, "Teysîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga", (yüksek lisans tezi, Câmî'atu'l-Melik Abdülaziz Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Ulumi'l-İnsâniyye Kısmu'l-Lugati'l-Arabîyye, 2009), s. 81.

arasında bazı tutarsızlıkların hatta çelişkilerin bulunduğunu ve bunun da nahiv öğretiminde sorunlara neden olduğunu iddia etmişlerdir.³⁶

Modern dönemde nahiv kurallarının yeniden yapılandırılması bağlamında ilk çalışmalar et-Tahtâvî tarafından yapılmıştır. et-Tahtâvî, kural anlatımında eski basmakalıp tanımlardan büyük ölçüde uzak durarak basit, anlaşılır ve kolay bir dil kullanmıştır. Ayrıca tanımlarda nahvî ihtilaflara, farklı görüşlere ve illetlere yer vermemiştir. Onun bu üslubu kitabın başında nahiv ilmini tanımlarken kendini göstermektedir: “Nahiv ilmi Arapçayı doğru okuma ve yazma sanatıdır.”³⁷ et-Tahtâvî’den sonra *el-Fusûlu’l-Fikriyye li’l-Medârisi’l-Mısriyye* adlı eseri kaleme alan Abdullah Fikri, mübtediler için yazılan kitaplarda tanımların tartışılmaması gerektiğini ifade etmiş ve tanımların açık ve net ifadelerle olmasına dikkat çekmiştir.³⁸

İlk defa yükseköğretim kurumlarına yönelik modern tarzda nahiv kitabı telif eden Hüseyin el-Marsifî’de ise tanımlar daha ciddi ve daha oturaklıdır. El-Marsifî, tanımlarda klişe kalıplardan ve nahivle pek de ilgisi bulunmayan soyut işaretlerden uzak durarak kuralları ince tabirlerle ifade etmiştir. Örneğin o, mübtedayı “Mübteda, kendisi veya kendisiyle bağlantılı bir şey hakkında, herhangi bir hususta hüküm verilebilen zahir isim, müevvel isim veya zamirdir.”³⁹ Şeklinde tanımlamıştır. El-Marsifî mübtedanın tarifinden, klasik nahiv kitaplarında yer alan “lafzî âmillerden hali olan” ifadesini çıkararak manevi âmille ilgili tartışma ve kafa karışıklığından uzak durmuştur.

Mısır Milli Eğitim Bakanlığının talebi üzerine 1887-1891 yılları arasında, başında Hıfni Nâsif’in bulunduğu bir komisyon tarafından, ilk ve orta dereceli okullar için seri halinde *ed-Durûsu’n-Nahviyye* adlı gramer kitabı telif edilir. Daha sonra, liseler için serinin devamı niteliğinde bir de belagat kitabı oluşturulur. Bir sonraki aşamada ise nahiv ve belagat kısmı birleştirilmek suretiyle tek kitap haline getirilir. *en-Nahvu’l-Vâdih* telif edilene kadar uzun süre Mısır okullarında okutulan bu kitap ile nahiv kurallarının yeniden yapılandırılması kapsamında gerçekleştirilen en önemli yenilik, bu kitap üzerinden eğitim gören öğrencilerin lise sonuna kadar sarf ve nahiv kurallarını baştan sona dört defa kademeli bir şekilde görmeleridir.⁴⁰ Şöyle ki, öğrencilerin seviyeleri dikkate alınarak kurallar kademeli bir şekilde sunulmuştur. İlk kitapta kısa ve net bir şekilde verilen kurallar, sınıflar ilerledikçe ikinci, üçüncü ve dördüncü kitaplarda gitgide detaylandırılmış ve ayrıntılara inilmiştir. Üçüncü ve dördüncü kitaplardan ism-i fâil konusunu karşılaştırarak konuyu biraz daha açmak istiyoruz. Üçüncü kitapta ism-i failin tanımı yapılmış, mücerred ve mezid fiillerden nasıl türetildiği açıklanmış son olarak da mübalağalı ismi-i fâil için birkaç örnek

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Ali Ebû’l-Mekârim, *Takvîmu’l-Fikri’n-Nahviyyi*, Kahire: Daru Garîb, 2005, s. 214-216.

³⁷ Tahtâvî, *et-Tuhfetu’l-Mektebiyye*, s. 3.

³⁸ Mebrûk, *Fî İslâhi’n-Nahvi’l-Arabîyyi*, s. 61.

³⁹ Hüseyin el-Marsifî, *el-Vesîletu’l-Edebiyye ile’l-Ulûmi’l-Arabîyye*, (nşr. Abdülaziz ed-Dusûkî), Kahire: el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-Âmme li’l-Kitâb, 1982, II, 227.

⁴⁰ Hıfni Nâsif v.dğr., *Kavâ’idu’l-Lugati’l-Arabîyye-4*, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire: 2008, s. 5.

verilerek konu bitirilmiştir.⁴¹ Dördüncü kitapta ise ism-i failin tanımı biraz daha detaylı yapılmış ve mübalağalı ism-i failer de ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Buna ilaveten ism-i failin amel etmesinden ve amel etme şartlarından da detaylı bir şekilde bahsedilmiştir.⁴²

Bu kitap, her ne kadar öğrencinin seviyesi dikkate alınarak telif edilmişse de tamamen kuralların ezberletilmesi sistemi üzerine bina edildiği için bu konuda kısmen klasiğin devamı olarak telakki edilmiştir. Kuralların açık, yoğun ve metinden kopuk bir şekilde yer aldığı bu kitap, örnek verme konusunda klasik kitaplardan daha geride kalmıştır. Ayrıca bu eserde alıştırmalara da yer verilmemiştir.⁴³ Fakat kuralların tekrarı bir eksiklik olarak görülmesine rağmen, bu sistemde nahiv kurallarının yıllar arasında bölünmemesi artı olarak görülebilir. Aynı eğitim yılında tüm kuralların verilmesi ilk defa bu seri ile ortaya konulmuştur. Bu yönüyle yenilik olarak görülebilir.

Yenilikçilik hareketinin başladığı ilk yıllarda telif edilen kitaplarda, kuralların yeniden yapılandırılması noktasında belli bir çizginin takip edilmemesi, gramer kurallarının işlevi hususunda zihinlerin net olmadığını ortaya koymaktadır.

Nahiv kurallarının yeniden yapılandırılması konusunda en önemli gelişme *en-Nahvu'l-Vâdih* ile yaşanmıştır. XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde, ilk ve orta dereceli okullar için iki seviye şeklinde toplam altı kitap olarak telif edilen bu eser, çağdaş gramer kitapları arasında her açıdan bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁴ İlk defa bu kitapla birlikte, nahiv kurallarının öğretiminde tümdengelim metodu yerine tümevarım

⁴¹ Hıfñî Nâsif v.dğr., *ed-Durûsu'l-Arabiyye li Tullâbi'l-Medârisi'l-İbtidâiyye-3*, el-Matbaatu'l-Emîriyye, Kahire: 1991, s. 36.

⁴² Nâsif v.dğr., *Kavâ'idu'l-Lugati'l-Arabiyye-4*, s. 51-52.

⁴³ Devlet okullarında ders kitabı olarak okutulan bir kitapta alıştırmaların yer almamasını önemli bir eksiklik olarak gören bazı öğretmenler, *ed-Durûs*'daki konulara göre düzenlenen bazı alıştırmalar kitabı telif etmişlerdir. bkz. Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 71.

⁴⁴ Kitabın yazarları Mustafa Emin ile Ali el-Cârim kitabı telif etme nedenlerini ve gayelerini özetle şu şekilde açıklamışlardır: "Uzun zamandan beri öğrencilerin nahiv dersinde sıkıldıklarını ve zorlandıklarını gördük. Mübtediler için telif edilen kitapların da onları amaca ulaştırmadığını gördük. Ama burada yadırganacak bir durum yoktur. Zira bu kitapların yazılması üzerinden uzun zaman geçti ve artık bu kitaplar da mazinin bir parçası haline geldi. Şüphesiz bu sırada medeniyet alanında çok önemli gelişmeler yaşandı ve tüm insanları yenilikçi bir yöne sevk etti. Eğitim bilimleri ve pedagoji alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerle birlikte eskinin üstünü kapatan yeni konular, yeni tecrübeler ve yeni yöntemler ortaya çıktı. Biz de uzun süre eğitimle uğraştığımız için öğrencilerin seviyeleri, ilgileri ve içgüdüleri hakkında fikir sahibi olduk ve belli bir tecrübe edindik. Öğrencilerin sonuçsuz çabalarını görünce de onlar için, zekâlarına ve seviyelerine uygun, onlara Arapçayı sevdirecek, Arapçanın bir bilmece, tılsım veya korkunç bir hayalet olmadığını, aksine kendileri için bir övünç kaynağı olan apaçık bir dil olduğunu gösterecek bir kitap telif etmeyi kararlaştırdık. Bu kitapta, öğrencilerin zekâ düzeyine en yakın, etkisi en kalıcı ve mantığa en yakın olan tümevarım yöntemini takip ettik. Çünkü bu yöntem düşünmeye, araştırmaya ve eşanlımlı kelimeler ile zıt anlamlı kelimeler arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmaya sevk eden en iyi yöntemdir. Biz, daha önce benzeri uygulanmamış bir tarzda, kuralın çıkarılacağı çok sayıda kolay örnek seçtik. Bu örneklerin çocukluk döneminin farklı alanlarıyla bağlantılı ve onları cezbedecek türden olmasına dikkat ettik. Sonra da, örneklerden kurala nasıl varacaklarını geniş bir şekilde, ilmi istilahlardan uzak durarak ve basit ibarelerle anlattık. Son olarak da kuralları çocukların rahat bir şekilde anlayabilecekleri bir tarzda sunduk." Bkz. Mustafa Emin - Ali el-Cârim, *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâ'idu'l-Lugati'l-Arabiyye li'l-Merhaleti'l-İbtidâiyye-1*, Kahire: Dâru'l-Maârif, ts., I, 3-4.

metodu kullanılmıştır. Bu eser Arap dili öğretiminde büyük bir etki bırakmış ve günümüze kadar yazılan nahiv kitaplarının büyük bir kısmı bu yöntemle yazılmıştır.⁴⁵ *en-Nâhvu'l-Vâdih* tarzında bir de *el- Belâgatü'l-Vâdiha* adında belagat kitabı kaleme alan Mustafa Emin ile Ali el-Cârim, bu kitapta da aynı yöntemi takip etmişlerdir. Her iki kitap da hem Arap dünyasında hem de başka ülkelerde oldukça meşhur olmuş ve Arapça öğretiminde temel ders kitabı haline gelmiştir.

Mustafa Emin ile Ali el-Cârim'in kuralları oluşturmada takip ettikleri tümevarım metodu kısaca şu şekilde açıklanabilir: Bu methodda esas olan, örneklerden veya cüzi meselelerden kurala varmaktır. Örnekler sunulur ve ortak yönlerini ortaya çıkarmak için örneklerdeki nahvi olgular tartışılır ve sonrasında da bu olguları yansıtan kural elde edilir.

en-Nahvu'l-Vâdih'tan sonra, Mısır Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1938'de oluşturulan ve nahiv öğretiminin kolaylaştırılmasını ele alan komisyon da nahiv kurallarının çağın idrakine uygun bir şekilde kolaylaştırılmasını tavsiye etmiş ve hazırlanan raporda bu tavsiyeler göz önünde bulundurulmuştur.⁴⁶

Bu çabalar dışında nahiv kurallarıyla ilgili Şevki Dayf'ın da bazı girişimleri olmuştur. Şevki Dayf, 1977'de nahvin kolaylaştırılması amacıyla hazırlayıp Kahire Arap Dil Kurumuna sunduğu raporda, nahivde bazı tanımların muğlak veya teknik olarak hatalı olduğuna dikkat çekerek bunların düzeltilmesi yönünde bazı önerilerde bulunmuştur.⁴⁷ Şevki Dayf'a göre, klasik nahivde tanımı sorunlu olan konulardan biri mefûlü mutlaktır. Örneğin İbn Hişâm mefûlü mutlakı şu şekilde tarif etmiştir: "Mefûlü mutlak, âmilini pekiştiren, cinsini veya sayısını açıklayan ve aynı zamanda da haber ve hal olmayan isimdir."⁴⁸ Şevki Dayf'a göre nahivcilerin tanımda hal ve habere değinmeleri, mefûlü mutlak konusunda zihinlerinin net olmadığını göstermektedir. Şevki Dayf, ayrıca bu tarifin teknik olarak da sorunlu olduğunu ifade etmiştir. Zira nahivcilere göre bazen mefûlü mutlak hazfedilebilir ve yerine sıfatı geçebilir veya كَلْ قَرَأَ كَثِيرًا، وَأَفَادَ مِنْهُ kelimeleri masdara izafe edilebilir ve onun yerine geçebilir. Örneğin قَرَأَ قَرَاءَةً كَثِيرَةً (takdiri) mefûlü mutlak olan قَرَاءَةً kelimesi hazfedilmiş ve yerine mefûlü mutlak olarak sıfatı geçmiştir. Ona göre İbn Hişâm'ın tarifi bu tür mefûlü mutlakları kapsamamaktadır. Şevki Dayf, İbn Hişâm'ın tarifi yerine, daha açık ve daha dakik olduğunu söylediği şu tarifi önermiştir: "Mefûlü mutlak, âmilini pekiştiren, niteleyen veya onu bir şekilde açıklayan mansûb bir isimdir."⁴⁹ Ona göre mefûlü mutlakın yerine geçen tüm kelimeler bu tanımın kapsamına girmektedir. Zira bunların hepsi bir şekilde âmilini açıklamaktadır.⁵⁰

45 Örneğin, 1980'lerde Cezayir'de yazılan okul kitapları da -özellikle de ilkökul- bu metoda göre yazılmıştır. Bkz. Şanin, "Turuku Tedrîsi'l-Kavâidi'n-Nahviyye", 119.

46 Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabîyyi*, s. 113.

47 Şevki Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, Kahire: Dâru'l-Maârif, 2013, s. 30-31.

48 Ebû Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts., II, s. 205-206.

49 Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 31-32.

50 Geniş bilgi için bkz. Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 30-32.

Yine gramer kurallarının sunumuyla ilgili modern dönemde yaşanan bir başka gelişme ise kuralların, öğrencilerin yaş gruplarına ve okudukları sınıfa göre sunulmasını esas alan yaklaşımdır. Buna göre kurallar, açık ve doğrudan gramer (القواعد المباشرة) ile örtük gramer (القواعد الضمنية) şeklinde iki farklı tarzda sunulur. Birinci yöntemde kurallar doğrudan verilirken ikinci yöntemde kurallar doğrudan verilmez, metne sindirilerek verilir. Nahiv kurallarını bu şekilde iki kısma ayıran pedagoğlara göre ilk derecedeki okullarda “örtük gramer”, orta ve ileri derecedeki okullarda da “doğrudan gramer” ağırlıkta olmalıdır. Yani birinci sınıfta kurallar tamamen metin içinde ve metne sindirilerek verilirken, sınıflar ilerledikçe aşamalı bir şekilde doğrudan gramere ağırlık verilir.⁵¹

2.3. Nahvî İhtilaf ve Tartışmalara Yer Verilmemesi

Klasik nahiv kitaplarında çok sayıda ihtilaf ve tartışmaya yer verilmiştir. Nahivcilerin cedele, tartışmaya ve birbirlerinin hatalarını aramaya olan düşkünlükleri, nahiv kitaplarının bu tip tartışma ve ihtilaflarla dolmasına sebep olmuştur. Bu durum en çok da şerh, haşiye ve takrirlerde görülmüştür.⁵² Mehdi el-Mahzûmî, nahvî ihtilaf ve tartışmaların nahiv ilmine nasıl sirayet ettiğini ve bu ilmi ne şekilde etkilediğini şu ifadelerle açıklamaktadır: “Sîbeveyhi ve öğrencileri nahiv ilmine âmîl-mamûl fikrini dâhil ederek, felsefe ve mantık ilimlerinin terim, kıyas ve metodlarıyla nahve sirayet etmesine zemin hazırladılar. Böylece nahiv ilmi kendi yolundan saptı ve birkaç ilmin birleşmesinden meydana gelen, sadece şekil itibarıyla dil bilimi görüntüsü veren garip bir ilim haline geldi. Bunun neticesinde, bu ilim canlılığını yitirdi ve vazifesini yapamaz oldu. Sonuç olarak nahiv ilmi artık, nahivcilerin varsaydıkları sorunların ve bu sorunlar için önerdikleri çözümlerin tartışıldığı ve her nahivcinin akli analiz gücünü ortaya koymaya çalıştığı bir alana döndü.”⁵³

Abbas Hasan ise *el-Lugatu ve'n-Nahvu Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs* isimli eserinde nahvi ihtilaf ve tartışmalar konusuna *الأوهام النحوية معناها و ضررها* şeklinde bir başlık açarak konuyla ilgili isyan niteliğindeki şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bir başka problem ise -ki bu daha çok illet meselesine yakın ve onunla bağlantılıdır- nahvî vehim ve hayaller meselesidir. Ya da istersen, konunun tamamen boş bir konu olduğunu gösteren herhangi bir tabir kullan. Ben, âlimlere olan saygımdan dolayı bu konuya daha uygun bir isim bulamıyorum. Nahvin temel kaynaklarını ve başta İbn Cinnî'nin *Sirru Sinâti'l-İ'râb*'ı ve el-Enbârî'nin *el-İnsâf*'ı olmak üzere, bu ihtilaf ve tartışmaların sırrını ortaya koyan kitapları vb. dolduran bu açıklamalara daha uygun bir isimlendirme nasıl olabilir ki? İşte sana örnekleri: el-Eşmûnî inne ve kardeşleri konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır: لکنّ'in anlamı istidrâk ve te'kittir. Sahih görüşe göre mürekkep değildir. el-Ferrâ ise bu kelimenin aslının *أَنَّ* لکنّ şeklinde

⁵¹ Sârî, “Teysîru'n-Nahv”.

⁵² Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 27.

⁵³ Mehdi el-Mahzûmî, *Fî Nahvi'l-Arabiyyi: Nakdun ve Tevcîh*, Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1986, s. 14-15.

olduğunu söylemiştir. Tahfif için önce hemze atılmış, iki sakinin yan yana bulunmasından dolayı da لَكَ deki nûn atılmıştır. Bunun benzeri şu şiirde de gerçekleşmiştir:

وَلَسْتُ بِأَتِيهِ وَلَا أَسْتَطِيعُهُ وَلَا لِي اسْتَقْبِي إِنْ كَانَ مَأْوَاكَ ذَا فَضْلٍ

(Yemeye gelecek değilim. Zaten bunu yapamam da. Ama eğer fazla suyun varsa bana içir.)⁵⁴ Kûfilere ise bu kelimenin ل ve ن dan oluştuğunu, kâf harfinin de teşbih için değil zaid olduğunu, harekesi kâf'a nakledildikten sonra hafzedildiğini söylemişlerdir. 'Bu ne biçim sözdür? Nerden çıkardılar bunu? Araplar mı bunu onlara söyleyip lafzı böyle tuhaf bir şekilde tahlil ettiler? Yoksa bu daha çok şakaya benzeyen bir söz mü? Hayır, şüphesiz bu, hiçbir dayanağı olmayan bir tahlildir. O zaman istediğin şekilde isimlendir.'⁵⁵

Klasik nahivcilerin tartışma ve ihtilaflara ne derece daldıklarını ve kitaplarında bunların ne kadarına yer verdiklerini ortaya koymak için klasik nahiv kitaplarından bir örnek daha vermek istiyoruz. İbn Mâlik'in *Elfiyye* adlı eserindeki kapalılığı gidermek ve onu anlaşılır kılmak için söz konusu eseri şerh eden Eşmûni, muzari fiili ref eden âmilin ne olduğunu açıklamaya çalışırken mantıkçıların tartışmalarına benzer tartışmalara girmiş ve konuyla ilgili çok sayıda ihtilafa da yer vermiştir. İbn Mâlik, muzari fiilin lafzi âmillerden hali olduğu için merfû olduğunu söylemekle yetinirken. Eşmûni ise şu değerlendirmeyi yapmıştır:

إعراب الفعل

”ارفع مضارعًا إذا يُجرَّدُ من ناصبٍ وجازمٍ كَسَعَدُ

یعنی أنه يجب رفع المضارع حينئذ، والرفع له التجرُّدُ المُتَكَوِّرُ كما ذهب إليه خُذَّاقُ الكوفيين منهم الفراء، لا وقوعه موقعَ الاسم كما قال البصريون، ولا نفسُ المضارعة كما قال ثعلبٌ، ولا حروفُ المضارع كما نسب للكسائي، واختار المُصَنِّفُ الأوَّلُ. قال في شرح الكافية: لسلامته من النقص، بخلاف الثاني فإنه يتنقُضُ بنحو: هَلَا تَفْعَلُ، وجعلتُ أفعَلُ وما لك لا تَفْعَلُ ورأيتُ الذي تَفْعَلُ، فإن الفعل في هذه المواضع مرفوعٌ مع أنَّ الاسم لا يقع فيها، فلو لم يكن للفعل رافعٌ غيرُ وُفُوعِهِ مَوْجِعَ الاسم لكان في هذه المواضع مرفوعًا بلا رافع، فبطلَ القولُ بأنَّ رافعَهُ وُفُوعُهُ موقعَ الاسم، وصحَّ القولُ بأنَّ رافعَةَ التجرُّدِ ا. ه. وَرَدَّ الأوَّلُ بأنَّ التجرُّدَ عَدَمِيٌّ والرُّفْعُ وُجُودِيٌّ وَالْعَدَمِيٌّ لا يكون عِلَّةً لِلوُجُودِيَّةِ، وَأَجَابَ الشارحُ بأنَّ لا تُسَلِّمُ أَنَّ التجرُّدَ مِنَ الناصبِ وَالجَازِمِ عَدَمِيٌّ؛ لَأَنَّهُ عِبَارَةٌ عَنِ اسْتِعْمَالِ المضارعِ عَلَى أَوَّلِ أَحْوَالِهِ مُخْلِصًا عَنِ لَفْظِ يَقْتَضِي تَغْيِيرَهُ، وَاسْتِعْمَالِ الشَّيْءِ وَالْمَجْجِيءِ بِهِ عَلَى صِيقَةِ مَا لَيْسَ بِعَدَمِيٍّ.⁵⁶

Görüldüğü üzere İbn Mâlik, muzari fiilin tecerrüd yani nasb ve cezm edatlarından hali olması sebebiyle merfû olduğunu açık ve anlaşılır bir ifade ile belirtmektedir. *Elfiyye*'yi şerh edip anlaşılır kılmaya çalışan Eşmûni'nin ise burada yaptığı değerlendirmelerle konuyu açıklamaktan ziyade daha da karmaşık hale

⁵⁴ Muhammed b. Hasan es-Sâig, *el-Lemha fi Şerhi'l-Mulha* (nşr. İbrahim b. Sâlem es-Sâidî), Medine: 2003, II, 782.

⁵⁵ Abbas Hasan, *el-Lugatu ve'n-Nahvu Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs*, Mısır: Dâru'l-Maârif, 1966, s. 168-169.

⁵⁶ Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Hâşiyetu Sabbân 'ale'l-Eşmûni 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (nşr. Taha Abdurraûf Sa'ad), Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, ts., III, 405-406.

getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Zira öğrenciyi ilgilendiren, muzari fiilin ne zaman merfû olduğu meselesidir. Bunun dışındaki her türlü değerlendirme öğrenci için yük anlamına gelmektedir.

Modern dönemde dilcilerin büyük çoğunluğu bu tür açıklamaları reddetmiş ve yazılan nahiv kitaplarında da bu tip ihtilaflardan kaçınılmış, nahvi ihtilaf ve tartışmaların yerinin ders kitapları olmadığı vurgulanmıştır.⁵⁷ Zira ders kitaplarında konuyla ilgili ihtilafları aktarıp onları uzun uzun tartışmak, öğrenciyi usandırmaktan ve nahivden soğutmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Yani bu tartışmalardan, derinliği olmayan tamamen yüzeysel ve lafzî olanlara ne ilmî ne de öğretici kitaplarda yer vermeye gerek vardır. Varsayımlardan uzak, dilin yapısının ve dilsel bazı olguların daha iyi anlaşılması için yapılan tahlillere ise ilmî kitaplarda yer verilebilir.

Modern dönemde, okullarda okutulmak üzere hazırlanan *et-Tuhfetu'l-Mektebiyye*, *el-Vesîletu'l-Edebiyye*, *ed-Durûsu'l-Arabiyye*, ve *en-Nahvu'l-Vâdih* gibi nahiv kitaplarında nahvî ihtilaf ve tartışmalara değinilmemiştir. Ancak belli derecedeki okullara yönelik olarak hazırlanmayan diğer nahiv kitaplarında, farazî ve yüzeysel tartışmalara yer verilmemişse de bazen nahvî ihtilaflara yer verilmiştir. Örneğin Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye* adlı eserinde taaccub fiillerinden *أَفْعَلٌ بِهِ* kalıbını irâb açısından tahlil ederken bunun emir kalıbında gelen mazi fiil mi yoksa emir fiil mi olduğu konusundaki ihtilafa değinmektedir.⁵⁸

2.4. Farazî Alıştırmaların Nahivden Çıkarılması

Klasik gramer kitaplarında, konunun kavranmasına yardımcı olacak ve konunun uygulanmasını sağlayacak pratik alıştırmalara yer verilmezken, çok sayıda, mesâilu't-temrîn vb. başlıklarla farazî alıştırmalara -özellikle de sarf konularıyla ilgili- yer verilmiştir. Farazi alıştırmalarda, şu kelimedenden şu kalıpta bir kelime türet vb. sorular sorularak öğrencilerden cevap vermeleri istenir. Örneğin *الضَّرْبُ* kelimesinden *جَعْفَرٌ* vezninde bir kelime türet denir, o da *ضَرْبٌ* şeklinde cevap verir.⁵⁹ Biz burada bunun Arap dili teorisi açısından doğru olup olmadığını tartışmayacağız. Bu konu zaten klasik dilciler arasında bu açıdan tartışılmıştır.⁶⁰ Biz konuya sadece pratik anlamda nahvin kolaylaştırılması açısından bakacağız. Bu açıdan baktığımızda farazi alıştırmalara ilk defa İbn Madâ'nın (ö. 592/1195) karşı çıktığını görmekteyiz. İbn Madâ, öğrencilerin fasih Arapçayı kavramada sıkıntı çektikleri bir dönemde onları bu tip meselelerle uğraştırıp yüklerini artırmanın bir anlamının olmadığını dile getirmiştir.⁶¹

⁵⁷ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 27.

⁵⁸ Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Beyrut: Menşurâtu Mektebeti'il-Asriyye, 2012, I, 69-70.

⁵⁹ Ali b. Mü'min b. Ufûr el-İşbilî, *el-Mumti'ul-Kebîru fi's-Sarf*, Beyrut: 1996, s. 463-464.

⁶⁰ İbn Ufûr, *el-Mumti'ul-Kebîr*, s.463-464.

⁶¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman b. Madâ, *el-Lahmî el-Kurtûbî, er-Reddu ale'n-Nuhât*, Kahire: Daru'l-İ'tisâm, 1979, s. 135.

Farazi alıştırılmaların ne denli karmaşık olduğunu ortaya koymak için klasik nahiv kitaplarından bir örnek aktarmak istiyoruz. Ebû Ali el-Farisî (ö. 377/987), ضَرَبَ kökünden إِمَا وَاَلَا vezinlerinin nasıl türetileceğini soran kişiye, önce bunun caiz olmadığını nedenleri ile birlikte geniş bir şekilde açıklayarak cevap vermiş sonrasında da, muhtemelen soru soran kişinin de beklemediği bir tarzda, mümkün olabilecek farklı ihtimallerden bahsedip konuya dalmış ve gerçekte hiçbir karşılığı bulunmayan ciddi ciddi tahliller yapmıştır. el-Fârisî'nin *el-Mesâilu'l-Halebiyât* adlı eserinde yer verdiği konu şu şekilde ele alınmıştır:

مسألة

”وَسَأَلَ سَائِلٌ كَيْفَ تَنبِي مَنْ "ضَرَبَ" مِثْلَ "إِمَا" وَاَلَا". وهذا سؤال غير صحيح، ولا يستقيم أن يُبْنَى من "ضرب" شيء على مثالهما؛ لأحدهما كل واحد منهما مُركَّبٌ؛ ألا ترى أن "إِمَا" لا تُخَلُّو من أن تكون "إِمَا" التي في قوله {فإما تَرَيْنَ}، {وإما تخافنَ}. وهذه "إن" الجزاء ألحقت "ما" كما ألحقت في قوله {أينما تكونوا يدرككم الموت}. أو تكون "إِمَا" التي في قوله {إما أن تعذبَ وإما أن تتخذَ فيهم حسناً}. وهذه أيضاً مُركبةٌ عند سيبويه؛ ألا ترى أنه على هذا حمل ما أنشدته من قول الشاعر:

لقد كذبتك نفسك فأكدبتنيها ... فإن جزعاً، وإن إجمال صبرٍ

على أن المعنى: فإما جزعاً وإما إجمال صبرٍ. فإن كان كذلك لم يجوز أن تنبى من "ضرب" شيئاً مثل "إِمَا" هذه؛ لأنك كأنك تقول للمسئول: اجعل المتصلة منفصلةً، بأن تحذف منها ما هو منها، وتضم إليها شيئاً ليس منها، وتعمل الكلمة مع ذلك خزفاً، وهي اسمٌ متمكِّنٌ أو فعلٌ متصرفٌ، وهذا بطلان الفساد.

وكذلك "ألا" هي في ما ذكرنا مثل "إِمَا" ألا ترى أنها لا تخلو من أن تكون "أن" الناصبة للفعل، أو المخففة من الثقيلة، ضُمَّتْ إليها "لا"، أو تكون "الا" التي تُستعمل للتحضيض، وإنما هي "هل" ضُمَّتْ إليها "لا"، فتعبر المعنى لذلك، كما تغير المعنى في "لو" كما ضُمَّتْ إليه "لا" في "لولا"، والهمزة بدل من الهاء. فالبناء من هذا لا يجوز، ولكن لو قلت: إين من "أما" المفتوحة الهمزة، ومن "إلا" التي للاستثناء المكسورة الهمزة، بعد أن تنقلهما فتجعلهما اسمين، لكان سؤالاً صحيحاً في "أما" بلا خلافٍ علمته، وفي "إلا" التي للاستثناء في قول سيبويه وأصحابه، ومن ثم قال: إنك لو سميت بما رجلاً لأعربت [وَم] تُحَكُّ. ولم يجوز في قياس قول البغدادي على ما حكاه محمد بن يزيد من قولهم، لأنه حكى عنهم أنهم يقولون إنَّ تقديرها "إن لا". ولكان الجواب أن يقول في مثال "أما" من "ضربت": "ضرباً" كما ترى في النكرة. فإن قلت: فكيف لم تُقل فيه "أضرب"، فتجعل الهمزة زائدة؛ لأن من قول سيبويه أنها إذا وقعت أولاً حكيم بزيادة حتى يقوم ثبتٌ يُخرج عن ذلك؟

فالقول: إنك لم تفعل هذا ورقتته، لأنك لو فعلته لحكمت بأن الفاء والعين من موضع واحد، وما كانت فيه الهمزة فاءً أكثر مما كانت فاءً وعينه من موضع واحد، فقسست على الأكثر، وعدلت إليه عن الآخر.

فإن قلت: فهلا قلت "ضربين"، فكررت اللام بإزاء الألف؛ لأن الألف وإن لم تكن في الأسماء والأفعال أصولاً، وإنما تكون زيادة أو منقلبة، فإنها في الحروف أصل. وإذا كان أصلاً وجب أن توازي به اللام؛ ألا ترى أنك لو بنيت مثل "جعفر" من "ضربت" لقلت "ضربب"، فكررت اللام، ولم تقل "ضربا". فالحقول: إنها وإن كانت في الحروف كما وصفت، فإنها في الأسماء كما ذكرنا من كونها زيادة أو منقلبة، وأنت إذا بنيت من حرف على مثال حرف شيئاً من هذه الأسماء المتمكنة أو الأفعال المتصرفة، فقد أخرجته إلى حيز الأسماء، وإذا أخرجتها إلى حيزها وجب أن تكون الألفات فيها على حد الألفات في الأسماء؛ ألا ترى أنك لو سميت رجلاً بـ"على" أو "إلى" أو "متى" أو "بلى" لجعلت الألفات فيها منقلبة، وإن

كانت قبل النقل على خلاف هذا الوصف، فكذلك الألف في "أما" تكون في الآخر، إذا نقلت الكلمة فجتلهها اسماً، زائدة للإلحاق، كما تكون في "أرطى" كذلك. ولا فصل بين "إلا" فيما ذكرنا وبين "أما" عندنا، إلا أنك تكسر الفاء، كما أنه في "إلا" كذلك.⁶²

Bu tür açıklamaların dil melekesini kazanmada faydalı olabileceğini düşünmüyoruz. Arap dili tarihinde إنا ve أأ dan ضرب kökünden bir kelimenin türetilmiş olduğu da görülmemiştir. Kanaatimizce bu tartışmalar ve değerlendirmeler tamamen varsayımdan ibaret olup dil becerisinin geliştirilmesinde fayda sağlamamaktadır. إنا ve أأ dan ضرب kökünden bir kelimenin türetilmesi mümkün değilken، إنا ve أأ dan türetilmesi nasıl mümkün olabilir? Bu sadece bir örnektir. Klasik gramer kitaplarında buna benzer çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ayrıca "أدب" türü kitaplara bakılırsa nahivciler arasında farazi tartışmaların eksik olmadığı görülecektir.

Çağdaş dönemde, pratik ve pedagojik olarak nahvin kolaylaştırılmasını savunan dilciler, farazi alıştırmaların mahiyetini tartışmadan, sırf nahiv öğretimini zorlaştırdıkları için toptan reddetmiş ve telif ettikleri kitaplarda da bu tür meselelere yer vermemişlerdir.

2.5. Nahvi İletlere Yer Verilmemesi

Klasik nahivcilerin öğretici ve ilmî nahiv arasında herhangi bir fark gözetmeksizin nahvî illetler konusunda aşırıya kaçtıkları söylenebilir. Hatta dilde var olmayan kullanımlar için bile illet zikrettikleri olmuştur.⁶³ Fakat biz burada konunun teorisine girmeden, pratik ve pedagojik olarak nahvin ıslah edilmesi gerektiğini dile getiren dilcilerin, nahiv öğretiminin kolaylaştırılması kapsamında illet konusuna nasıl yaklaştıklarını kısaca aktaracağız.

Modern dönemde Arap dünyasında eğitim alanında yapılan reformlar çerçevesinde resmi okullar için yeni kitaplar hazırlanmış ve bu kitaplarda gramer dersinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerden biri de, nahiv öğretimini zorlaştıran illetlerin nahivden çıkarılması olmuştur. Fakat bu dilciler, teorik olarak ıslah taraftarı olan dilcilerden farklı olarak illetlerin mahiyetini tartışmamış ve gramer kurallarının oluşturulmasında yararlanılabilecek bir olgu olup olmadıklarına da bakmamışlardır. Zira nahiv öğretimini kolaylaştırmaya çalışan dilcilerin, kuralların nasıl oluşturulduğuna ve ne şekilde temellendirildiğine bakma gibi bir amaçları yoktur. Onların tek amacı nahvin daha kolay nasıl öğretilbileceği meselesidir. Dolayısıyla söz konusu dilciler konuya tamamen pedagojik açıdan yaklaşmış ve nahvi illetlerin nahiv öğretiminin kolaylaştırılmasına bir faydasının olmadığına, aksine nahiv öğretimini zorlaştırdığına kanaat getirerek telif ettikleri kitaplarda bunlara yer vermemişlerdir.

⁶² Ebû Ali el-Fârisî, *el-Mesâilu'l-Halebiyyât* (nşr. Hasan Hindâvî), Beyrut: Dâru'l-Kâlem, 1987, s. 329-332.

⁶³ Mensur Teyfurov, "İbnu'l-Varrâk ve Nahvin İletlerine Bakışı" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/2 (2003), 173.

Nahivcilerin nahvî illetlere ne derece düşkün olduklarını, gereksiz yere illetler sebebiyle konuyu uzatıp nahiv öğrencilerini ne derece yorduklarını ve söz konusu illetlerin nahivden çıkarılmasıyla ne denli önemli bir iş yapıldığını daha yakından görmek için *Şerhu'l-Mufassal*'dan bir konuya bakalım. İbn Ye'îş (ö. 643/1245) müfred marife münadanın damme üzere mebni olmasının sebebinin/illetini şu şekilde açıklıyor:

”فإن قيل: فلم يُني وَحَقُّ الأَسْمَاءِ أَنْ تَكُونَ مُعْرَبَةً؟ فالجوابُ أَنَّهُ إِنَّمَا بُنِيَ لِوُقُوعِهِ مَوْقِعَ غَيْرِ التَّمَكُّنِ، أَلَا تَرَى أَنَّهُ وَقَعَ مَوْقِعَ الْمُضْمَرِ، وَالتَّمَكُّنُ مِنَ الأَسْمَاءِ إِنَّمَا جُعِلَتْ لِلْعَبِيَّةِ، فَلَا تَقُولُ: "قام زيدٌ" وَأَنْتَ تُحَدِّثُهُ عَنْ نَفْسِهِ، إِنَّمَا إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تُحَدِّثَهُ عَنْ نَفْسِهِ فَتَأْتِي بِضَمِّهِ، فَتَقُولُ: "قُمْتُ". والنداءُ حَالٌ خِطَابٍ، وَالنَّادَى مَخَاطَبٌ، فَالْقِيَاسُ فِي قَوْلِكَ: "يا زيدٌ" أَنْ تَقُولَ: "يا أَنتَ" والدليلُ على ذلك أَنَّ مِنَ العَرَبِ مَنْ يُنَادِي صَاحِبَهُ إِذَا كَانَ مُقْبِلًا عَلَيْهِ، وَمِمَّا لَا يَتَلْتَسِمُ نِدَائُهُ بِالْمَكْنِيِّ فَيُنَادِيهِ بِالْمَكْنِيِّ عَلَى الأَصْلِ، فيقولُ: "يا أَنتَ". قال الشاعر [من الرجز]:

يا مُرَّ ابْنِ واقِعٍ يا أَنتَ... أَنتَ الذي طَلَقْتَ عَامَ جُحُنَّا

غَيْرَ أَنَّ المَنادَى قد يَكُونُ بَعِيدًا مِنْكَ، أَوْ غَافِلًا، فَإِذَا نَادَيْتَهُ بِ"أنتَ" أَوْ "إياكَ"، لَمْ يَعلَمِ أَنَّكَ تَخَاطَبُهُ، أَوْ تَخَاطَبُ غَيْرَهُ، فَجِئْتَ بِالأَسْمِ الذي يَخَصُّهُ دُونَ غَيْرِهِ، وهو "زيدٌ"، فَوَقَعَ ذلكَ الأَسْمُ مَوْقِعَ المَكْنِيِّ، فَتَبَيَّنَ لِمَا صَارَ إِلَيْهِ مِنْ مِشَارَكَةِ المَكْنِيِّ الذي يَجِبُ بِنَاؤُهُ.

فإن قيل: فالمنادى المُكْوَرُ والمُضَافُ قد وَقَعَا المَوْقِعَ الذي ذَكَرْتَهُ مِنْ حَيْثُ إِحْتِمَا مَخَاطَبَانِ، فالجوابُ عَنهُ مِنْ وَجْهَيْنِ:

أحدهما: أَنَّ المَنادَى المُفْرَدَ المَعْرُوفَ إِنَّمَا بُنِيَ مَعَ وُقُوعِهِ المَوْقِعَ الذي وَصَفْنَاهُ، لِأَنَّهُ فِي التَّقْدِيرِ بِمِزَلَةِ "أنتَ"، وَ"أنتَ" لَا يَكُونُ إِلا مَعْرُوفًا غَيْرَ مُضَافٍ، فَخَرَجَ المَكْوَرُ، إِذْ كَانَ مَخَالِفًا لـ "أنتَ" مِنْ جِهَةِ التَّنْكِيرِ، وَالمُضَافُ، لِأَنَّ "أنتَ" غَيْرَ مُضَافٍ، فَلَمْ يُبَيَّنْ لَدُنْكَ مَعَ تَمَكُّنِهِ بِالإِضَافَةِ. والوجه الثاني: أَنَّ المُفْرَدَ يُؤَثِّرُ فِيهِ النِّداءُ مَا لَمْ يُوَثِّرْ فِي المُضَافِ وَالنِّكَرَةِ، فَالمُضَافُ مَعْرُوفٌ بِالمُضَافِ إِلَيْهِ، كَمَا كَانَ قَبْلَ النِّداءِ، وَالنِّكَرَةُ فِي حَالِ النِّداءِ كَمَا كَانَتْ قَبْلَ ذلكَ وَ"زيدٌ"، وَمَا أَشْبَهَهُ فِي حَالِ النِّداءِ مَعْرُوفٌ بِالإِشَارَةِ، وَالإِقبالِ عَلَيْهِ مِمَّنْ قَبْلَ ذلكَ مِنَ التَّعْرِيفِ، فَلَمَّا لَمْ يُوَثِّرِ النِّداءُ فِي مَعْنَاهُ لَمْ يُوَثِّرْ فِي بِنَائِهِ.

فإن قيل: فلم يُني على حَرَكَةٍ؟ وَلَمْ كَانَتْ حَرَكَتُهُ ضَمَّةً؟ فالجوابُ: أَمَّا تَحْرِيكُهُ، فَلِأَنَّ لَهُ أَصْلًا فِي التَّمَكُّنِ، فَوَجِبَ أَنْ يُجَمَّزَ عَنَ مَا بُنِيَ، وَلَا أَصْلَ لَهُ فِي التَّمَكُّنِ، فَبُنِيَ عَلَى حَرَكَةٍ تَمْيِيزًا لَهُ عَنَ مِثْلِ "مَنْ" وَ"كَمْ" وَغَيْرِهِمَا مِمَّا لَمْ يَكُنْ لَهُ سَابِقَةٌ إِعْرَابٍ، وَحُصِّصَ بِضَمِّ لَوَجْهَيْنِ:

أحدهما: شَبَّهُهُ بِالغَايَاتِ، نَحْوُ: "قَبْلُ"، وَ"بَعْدُ"، وَوَجْهَ الشَّبْهِ بَيْنَهُمَا أَنَّ المَنادَى إِذَا أَضْيَفَ، أَوْ نُكِرَ، أُعْرِبَ؛ وَإِذَا أُفْرِدَ بُنِيَ كَمَا أَنَّ "قَبْلُ"، وَ"بَعْدُ" تُعْرَبَانِ مُضَافَتَيْنِ وَمَنْكُورَتَيْنِ، وَتُبَيَّنَانِ فِي غَيْرِ ذلكَ فَكَمَا بُنِيَ "قَبْلُ" وَ"بَعْدُ" عَلَى الضَّمِّ كَذَلِكَ المَنادَى المُفْرَدَ يُبَنَى عَلَى الضَّمِّ.

والثاني: أَنَّ المَنادَى إِذَا كَانَ مُضَافًا إِلَى مُنَادِيهِ، كَانَ الإِخْتِيَارُ حَذْفَ إِيَاءِ الإِضَافَةِ وَالاكْتِفَاءَ بِالكَسْرِ مِنْهَا، وَإِذَا كَانَ مُضَافًا إِلَى غَائِبٍ، كَانَ مُنْصَوِّبًا، وَكَذَلِكَ إِذَا كَانَ مَنْكُورًا. فَلَمَّا كَانَ الفَتْحُ وَالكَسْرُ فِي غَيْرِ حَالِ البِنَاءِ، وَبُنِيَ، لُجِّلَ لَهُ فِي حَالِ البِنَاءِ مِنَ الحَرَكَاتِ مَا لَمْ يَكُنْ لَهُ فِي غَيْرِ حَالِ بِنَائِهِ، وَهُوَ الضَّمُّ، فَذَلِكَ عَلَّةُ بِنَائِهِ عَلَى الضَّمِّ.⁶⁴

Öğrenci, müfred ve marife olan münâdânın irâb harekesinin damme olduğunu bildikten sonra tüm bu illetlere neden ihtiyaç duysun ki? Bu illetleri bilmek öğrencinin konuyu daha iyi anlamasına ve Araplar gibi Arapça konuşmasına hiçbir katkısı olmayacaktır. Ayrıca örnek olarak verdiğimiz bu konu nispeten daha sade ve daha kısa olarak ele alınmıştır. Nahvi illetlerinin çoğu bu örnekten çok daha kompleks,

⁶⁴ Muvaffakuddîn Ebü'l-Bekâ Ye'îş b. Ali el-Mavsîlî, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, I, s. 321-322.

detaylı ve ihtilaflıdır. Bu örneklerle bakıldığında nahiv ilminin nasıl bir yükten kurtulduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

2.6. Görsel Materyal ve Tabloların Kullanılması

Modern dönemde nahiv öğretiminin kolaylaştırılması amacıyla, nahiv kitaplarında görsellere de yer verilmiştir. Eğitimcilere göre kitaplar tamamen yazıdan oluşmamalıdır. Yapılan incelemelerde görsel materyal kullanımının eğitim-öğretim kalitesini artırdığı görülmüştür.⁶⁵ Karmaşık kavram veya konuların tablo vb. görsellerle sunulması söz konusu kavram veya konuların daha iyi kavranmasını sağlamaktadır.⁶⁶

Arap dünyasında nahiv kitaplarında ilk defa Rifâa et-Tahtâvî, *et-Tuhfetu'l-Mektebiyye* adlı eserinde tablolara yer vermiştir. et-Tahtâvî, kitabında tabloları oldukça yoğun bir şekilde kullanmıştır. 200 sayfa dolayında olan kitapta yaklaşık 40 tane tabloya yer verilmiştir.⁶⁷ et-Tahtâvî'den sonra, gramer kitaplarında tabloların kullanılması giderek artmış, hatta tüm nahiv konularını tablolarla anlatan kitaplar dahi yazılmıştır. Buna, Antuan Dahdah'ın kaleme aldığı *Mu'cemu Kavâ'idî'l-Lugati'l-Arabiyye fî Cedâvile ve Levhât* adlı eser örnek olarak verilebilir. Ayrıca bu dönemde nahiv kitaplarında görsellere de yer verilmiştir. Nahiv tarihinde ilk defa görsellere yer veren kişi Zeki Mühendis olmuştur.⁶⁸ Mühendis, *en-Nahvu'l-Musavver fî Kavâ'idî'l-Lugati'l-Arabiyye li'l-Medârisi'l-İbtidâiyye* (1931) adlı eserinde görsellerden yararlanmıştıdır.

2.7. Noktalama İşaretlerinin Kullanılması

Duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlenin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek üzere noktalama işaretleri kullanılır.⁶⁹ Noktalama işaretleri cümlelerin iç içe girmesini ve yanlış anlaşılmasını önlediği gibi, metnin daha kolay bir şekilde anlaşılmasını da sağlar. Klasik dönemde Arapça'da noktalama işaretleri kullanılmamaktaydı. İlk defa Ahmed Muhammed el-Marsifi, XIX. yüzyılın sonlarında kaleme aldığı *Takrîbu Fenni'l-Arabiyye li Ebnâ'i'l-Medârisi'l-İbtidâiyye* adlı eserinde parantez gibi bazı noktalama işaretlerine yer vermiştir.⁷⁰ el-Marsifi bu eserinde terim ve başlıkları parantez içinde göstermiştir.

Arap gramerinde noktalama işaretlerinin tam anlamıyla belirlenip kullanılması ise Ahmed Zeki Paşa ile başlamıştır. Batıda eğitim görüp orada noktalama işaretleri ile tanışan Ahmed Zeki, 1912'de *et-Tarkîm ve Alâmetuh* başlıklı

⁶⁵ Ahmet Akkaya, *Karikatürlerle Dil Bilgisi Öğretimi*, (doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2001), s. 34.

⁶⁶ Bâr, "Teyşîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga", s. 58; Sârî, "Teyşîru'n-Nahv".

⁶⁷ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 60.

⁶⁸ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 74.

⁶⁹ Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=187:Noktalama-Isaretleri-Aciklamalar&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 (erişim tarihi: 20.08.2017).

⁷⁰ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 62.

bir risale yazar.⁷¹ Aynı dönemde Mısır Milli Eğitim Bakanı Ahmed Zeki'nin belirlediği noktalama işaretlerinin Mısır okullarında kullanılmasını onaylar. 1932'de ise Kahire Arap Dil Kurumu Ahmed Zeki'nin belirlediği işaretlere yenilerini de ekleyerek onaylamıştır.⁷²

2.8. Edebî Metinlere Yer Verilmesi

Günümüzde eğitimciler, gramer kitaplarında örnek seçimi bakımında iki farklı yaklaşımın bulunduğunu söylemektedirler. Bu yaklaşımlardan biri, örneklerin tamamen anlatılmak istenen kurala uygun olarak yazar tarafından kurgulanmasıdır. İkincisi ise hem kitap yazarına ait örneklerin hem de edebî eserlerden seçilmiş metinlerin örnek olarak kullanılmasıdır.⁷³

Bu yaklaşımın artı ve eksi yönlerine gelince Leyla Karahan, birinci yaklaşımın bazı olumsuz yönlerinin olabileceğini şu şekilde açıklamaktadır: “Bu yaklaşımın sakıncaları nelerdir? Her şeyden önce böyle kitaplardaki örnekler, yazarın dile hâkimiyeti ölçüsünde niteliklidir. Yazarın dildeki yeterliliğini anlamak ise ancak kitabın kullanımı sırasında mümkündür. Yazarın kurguladığı örnekler, dil bilgisi kuralları bakımından doğru olsa bile bu, örneklerde aranacak niteliklerinden sadece biridir. Basmakalıp örnekler üretmek kolaydır; zor olan, içeriği ve üslubu ile estetik değer taşıyan örnekler üretmektir. Kitap yazarı, edebiyatla meşgul değilse, edebî bir üslubu yoksa bunlar ürettiği örneklere de yansiyacaktır. Kaldı ki niteliği ne olursa olsun tek bir kalemde çıkmış örnekler, tek üslubun yansıtıcısı olacağı için dil öğretimindeki yeri tartışmalıdır. Çünkü her edebî metin, kişisel bir üslup örneğidir ve bu noktadaki çeşitlilikle, muhataba o dile ait bir üslup zenginliği sunulmuş olacaktır.”⁷⁴

İkinci yaklaşımı daha önemli ve daha faydalı bulan Leyla Karahan, gramer kitaplarında edebî metinlere yer vermenin önemini şu şekilde açıklamıştır: “Bu yaklaşımın dil öğretimindeki önemi nedir? Bir kere tabii dil ile edebî dili bir araya getiren bu yaklaşım, eğitim ve öğretimin ‘basitten karmaşığa’ ilkesiyle örtüşmektedir. Edebî metinler, topluma arz edilmiş, toplumun takdirine sunulmuş, dil yeterliliği toplum tarafından tescillenmiş ürünlerdir. Bir dilin incelikleri, güzellikleri ve zenginlikleri, edebî metinlerde saklıdır. Edebî metin örneklerinin kullanıldığı bir dil bilgisi kitabı, bir taraftan dil kurallarını yansıtırken, diğer taraftan dil öğrenmenin bir başka boyutunu, edebî zevk, estetik duygusu ve dil bilinci kazanımını dolaylı olarak destekleyecek, söz varlığının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bir sıfat veya isim tamlamasını öğretmek üzere verilebilecek mesela Yahya Kemal’in ‘Şu kopan fırtına

⁷¹ Hâle Hayrî, “Alâmâtü't-Tarkîm”, <http://tarkeemarabi.tripod.com/tarekhbad.htm> (erişim tarihi: 20.08.2017).

⁷² Hayrî, “Alâmâtü't-Tarkîm”.

⁷³ Leyla Karahan, “Dil Bilgisi Öğretiminde Örnek Seçimi”, *Bahtiyar Vahapzade Hatırasına I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu, 21-24 Ekim 2010, Bakü. s. 4.* http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/leyla_karahan_dilbilgisi_ogretimi_ornek_secimi.pdf (erişim tarihi: 22.08.2017).

⁷⁴ Karahan, “Dil Bilgisi Öğretiminde Örnek Seçimi”.

Türk ordusudur yarabbi, Senin uğrunda ölen ordu budur yarabbi.’ mısralarının veya devam etmekte olan bir zamanı anlatmak için kullanılabilir Mehmet Âkif’in ‘Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer; O ne müthiş tipidir: Savrulur enkaz-ı beşer.’ mısralarının kazanımlarını çok yönlü olarak değerlendirmek gerekir. Dilbilgisi kitapları, bir edebiyat kitabı olmasa da, verilen örneklerle, bunların ait olduğu eserlerin ve eser yazarlarının isimleriyle aynı zamanda edebî kültürün tanıtılmasına da yardım edecektir.”⁷⁵

Örnek seçimi ve edebî metinlere yer verme bakımından nahiv kitaplarına bakıldığında, bu durumun dönemden döneme değişiklik arz ettiği görülmektedir. İlk dönemde telif edilen nahiv kitaplarında edebiyat ile nahvin kısmen iç içe ve bir birleriyle bağlantılı olduğu söylenebilir.⁷⁶ Bunu en açık, el-Müberred’in *el-Kâmil* ile el-Kâlî’nin *Emâlî Kâlî* adlı eserleri ve benzerlerinde görebiliriz. Ayrıca Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb*’ında da azımsanmayacak kadar atasözleri vb. manzum ve mensur Arap kelamı yer almaktadır. İbn Haldûn, *el-Kitâb*’ın bu açıdan zengin olduğunu ve bu yönüyle Arapça öğretimini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.⁷⁷ Kur’ân-ı Kerîm ile Arap şiiri bağlamında düşünecek olursak Arap nahvi hiçbir zaman bu iki kaynaktan müstağni kalmamıştır.⁷⁸ Her dönemde dilciler bu iki kaynaktan az veya çok istifade etmişlerdir. Bundan hareketle, Arap nahvinin herhangi bir dönemde, tamamen yazar tarafından kurgulanan örneklerle yetindiği söylenemez.

Ancak şu da bir gerçek ki Kur’ân-ı Kerîm ile Arap şiiri ayrı tutulacak olursa, belli bir dönemden sonra, özellikle de mantığın nahivciler üzerindeki etkisi artınca, nahiv ilmi edebî metinlerden uzaklaşmış ve büyük oranda, yapay, soğuk ve basmakalıp örneklerle yetinmiştir.⁷⁹ İbn Hişâm ayrı tutulacak olursa bu durum XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.⁸⁰ Nahiv ilmi, yaşayan dilden ve edebî metinlerden kopması neticesinde cazibesini yitirmiş ve bıkkınlığa sebep olmuştur. Kemal Bişr, nahvin söz konusu dönemde Arap dilinden ayrı düştüğünü ve dildeki gelişime ayak uydurmadığını söylemiştir. Bişr, nahiv ile Arap dili arasında doğrudan iletişim olmayınca da, Arapça konuşanların doğal olarak nahivden soğuduğunu ifade etmiştir.⁸¹

Modern dönemle birlikte nahiv ilminin ıslahı kapsamında, nahiv kurallarının edebi metinlerle bağlantılı olmasının veya doğrudan edebi metinlerden alınmasının nahiv öğretimini kolaylaştıracağı düşüncesi gelişmiştir. Böylece öğrenci bir taraftan dil kurallarını öğrenirken, diğer taraftan dil öğrenmenin bir başka boyutunu, edebî zevk, estetik duygusu ve dil bilincini kazanacaktır. Modern dönemde yazılan ve nahiv ile edebiyatı bir araya getiren ilk önemli eser Hüseyin el-Marsifi’nin kaleme aldığı *el-*

⁷⁵ Karahan, “Dil Bilgisi Öğretiminde Örnek Seçimi”.

⁷⁶ Hasan Mindîl Hasan El-Ukeylî, *İtticâhâtu’t-Teysîri’l-Muâsir*, Bağdat: Câmîiatu Bağdat, ts., s. 9.

⁷⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 385-386.

⁷⁸ Abduh er-Râcihi, “İlmu’l-Luga ve’n-Nakdu’l-Edebî”, *Mecelletu’l-Fusûl*, 1/2 (1981), 115.

⁷⁹ Kemal Bişr, *et-Tefkîru’n-Nahviyyu Beyne’l-Kadîmi ve’l-Cedîd*, Kahire: Dâru Garîb, 2005, s. 500.

⁸⁰ Halîfe, *Teysîru’l-Arabîyye*, s. 82.

⁸¹ Bişr, *et-Tefkîru’n-Nahviyyu*, s. 500.

Vesîletu'l-Edebiyye adlı eserdir.⁸² Müellif bu eserinde edebi metinlerden bolca yararlanmış ve hatta bazen istişhad sınırını aşacak şekilde uzun metinler alıntılanmıştır. Bu, bazen bir kaside veya makâmât türü eserlerden bir makâmenin tamamı şeklinde olmuştur. Ayrıca el-Marsiff bu eserinde, nahvin ilk döneminde olduğu gibi nahiv ile belagatı da bir araya getirmiştir.⁸³ Modern dönemde ilkokullar için hikâyeler üzerinden nahiv kurallarını anlatan kitaplar da yazılmıştır.⁸⁴ Günümüzde ise nahiv öğretimi artık metin veya örnek üzerinde yapılmaktadır.

Sonuç olarak nahiv kitaplarında edebî metinlere yer verilmiş olması nahiv öğretiminin kolaylaştırılması açısından çok önemli bir adım olmuştur. Zira gramer kuralları sözden ve yazıdan ayrı, hazır sonuçlar olarak öğretilemez, böyle bir öğretim, gramer kurallarını ezberlemeye alıştıırır, uygulama gücü kazandırmaz. Ali Göçer, metin üzerinden gramer öğretiminin önemini şöyle ifade etmektedir:

“Dil eğitimi sürecinde amaçlara ulaşmak üzere kullanılan en yaygın araç, çeşitli türlerdeki metinlerdir. Dil bilgisi kuralları, kendini, en fazla dilin kullanım alanı olan yazılı ve sözlü metinlerde gösterir. Bundan hareketle dil bilgisi öğretiminde dilin uygulama sahası olan metinlerden hareket edilmesi aynı zamanda dil kurallarının ortaya çıkış sistematığıne uygun bir yaklaşımla öğretim yapılması anlamına gelir. Bu durumda yapılan dil bilgisi öğretimi, metne dayalı dil bilgisi öğretimi adını alır ki öğrenciye dilin kurallarını anlamlı bir bütün içerisinde sezdirmeyi esas alır. Bu yöntem dil bilgisinin kullanımına dayandığı için sonuçları da kullanıma yani uygulamaya dönük olur. Burada amaç, bazı kuralların ezberletilmesi değil, dil becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktır.”⁸⁵

2.9. İmlâ ve Ses Bilgisi Konularına Yer Verilmesi

Modern dönemde, dil becerisinin gelişimi için önemli bulunan bazı konuların nahiv kitaplarına dâhil edilmesi gündeme gelmiştir. Bu konuda ilk öneriler Rifaâ et-Tahtâvî'den gelmiştir. et-Tahtâvî, nahiv ilmini, “doğru konuşma ve yazma sanatı” şeklinde tarif ettiğini hatırlatarak, nahiv ilminin doğru ve dil bilgisi kurallarına uygun bir şekilde konuşmayı sağladığını, fakat doğru yazmanın da dil öğretiminin bir parçası olduğunu söylemiştir. et-Tahtâvî, bu amaçla, yazı, imla ve güzel okumaya dair bir bölümü kitaba eklemeyi gerekli gördüğünü ifade etmiştir.⁸⁶ et-Tahtâvî söz konusu bölümde, harflerin kelimenin başında, ortasında ve sonunda nasıl yazılacağına; kat' ve vasl hemzesinin yazılışına; vakf ve vasl halinde bazı harflerde meydana gelen değişikliklere vb. konulara yer vermiştir.⁸⁷ Yazma becerisinin de dil eğitiminin bir parçası olduğuna göre bu konunun gramer kitaplarında yer almasının tabii ve doğru

⁸² Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 66.

⁸³ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 66; Mindîl, *İtticâhâtü't-Teyşîri'l-Muâsir*, s. 9.

⁸⁴ Bâr, “Teyşîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga”, s. 58.

⁸⁵ Ali Göçer, “Temel Dil Becerilerinin Geliştirilmesinde Dil Bilgisi Öğrenme Alanının Yeri, İşlevi ve Öğretimi: Bütünlük İlkesi ve Tümevarım Yöntemi Ekseninde Tematik Bir Yaklaşım”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2015), s. 238.

⁸⁶ Tahtâvî, *et-Tuhfetu'l-Mektebiyye*, s. 171.

⁸⁷ Tahtâvî, *et-Tuhfetu'l-Mektebiyye*, s. 171-179.

bir adım olduğu açıktır. Ancak konuya kitabın sonunda değil, başında yer vermek gerektiği kanaatindeyiz.

Konuya değinen bir başka dilci de Şevki Dayf olmuştur. Dayf, Arapça harf ve kelimelerin doğru telaffuz edilmesi için ses bilimine (fonetik) dair bazı konuların gramer kitaplarında yer almasının zorunlu olduğunu ifade ederek, kendi yazdığı *Tecdîdu'n-Nahv* adlı eserinin başında, tecvîd ilminden aldığı söz konusu konulara yer verdiğini söylemiştir.⁸⁸ Dayf, ses bilimine dair konuların tarihi süreçte nahiv kitaplarıyla irtibatını ise şu şekilde açıklamıştır: “Klasik dilciler nahiv kitaplarında ses bilimine yer vermezlerdi. Çünkü bu konular Kur’ân-ı Kerîm’in ezberlenmesi esnasında çocuklara öğretiliyordu. Nahiv ilmini de Kur’ân-ı Kerîm’den sonra öğrendikleri için buna ihtiyaç duymuyorlardı. Günümüzde ise artık tüm çocuklar Kur’ân-ı Kerîm’i ve onunla birlikte de tecvidi öğrenmiyorlar. Bundan dolayı ben de, harflerin sıfatlarına hareketlerine, sert veya yumuşak olmalarına vb. doğru telaffuza katkısı olacak bazı konulara yer verdim.”⁸⁹

Ses bilimi, sarf/biçim bilim (morfoloji) ve nahiv/söz dizimi (sentaks) ile birlikte grameri oluşturan alt bölümlerden biri olup dil eğitiminde ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla ister nahiv kitaplarında isterse de nahiv kitaplarından ayrı olarak mutlaka gramer dersinin bir parçası olarak öğretilmesi gerekmektedir. Klasik dönemde nahiv ile sarf ilmi aynı kitaplarda veya ayrı kitaplarda okutulmuş fakat her ne kadar sarf kitaplarında bazı ses bilimi konularına değinilmişse de - Dayf’ın da bahsettiği sebeplerden dolayı- genel anlamda gramerin bir parçası olarak görülmemiştir. Günümüzde ise ses bilimi gramerin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.

2.10. İşlevsel Olmayan Bazı Konuların Nahivden Çıkarılması

Gramer öğretimi aslında amaç değil, çeşitli becerileri geliştirmek için araç olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak da gramer öğretimi yararlı, açık ve işlevsel olmalıdır. Ayrıca dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini de geliştirmelidir. Bu yüzden de gramer ayrı bir öğrenme alanı olarak değerlendirilmemektedir.⁹⁰ Bu prensiplerden hareketle modern dönemde dilciler, teorik olarak mahiyetini tartışmadan, işlevsel olmayan ve dört temel becerinin gelişimine katkısı bulunmayan bazı konuların nahivden çıkarılmasını dile getirmişlerdir.⁹¹ Günümüzde nahivcilerin, nahivden çıkarılmasını istedikleri konuların başında iştigâl ve tenâzu yer almaktadır. Bunların dışında mefulü ma’ah vb. konuların da nahivden çıkarılmasını isteyen dilciler olmuştur.⁹² Ayrıca kural

⁸⁸ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 41.

⁸⁹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 41.

⁹⁰ Kürşat, “Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi”, 282.

⁹¹ Aslında işlevsel olmayan konuların gramerden çıkarılması sadece Arap grameri ile alakalı bir durum değildir. Son yıllarda başka dillerin gramerleri ile ilgili de böyle tartışmalar yaşanmış ve bazı konuların gramerden çıkarılması ve en azından ileri sınıflara alınması yönünde uygulamalar olmuştur. Bâr, “Teysîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc ‘alâ Vâki'i'l-Luga”, s. 64; Kürşat, “Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi”, 282.

⁹² Bâr, “Teysîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc ‘alâ Vâki'i'l-Luga”, s. 64-65.

açısından karmaşık olarak görülen bazı konularda ise örnekle yetinilmesi gerektiği savunulmuştur. Mesela Şevki Dayf, kırık çoğulun/cemi mükesserin kural açısından çok karmaşık olduğunu ve kuralının dilde pek de karşılığının bulunmadığını savunarak bu vb. konularda yaygın örneklerle yetinilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁹³

Bu kapsamda bakıldığında, özellikle de ilk ve orta dereceli okullara yönelik hazırlanan kitaplarda, başta iştigal ve tenazu olmak üzere işlevsel olmayan bazı nahiv konularına yer verilmediği görülmektedir. Ancak genel gramer kitaplarında ve yükseköğretime yönelik telif edilen kitaplarda bu tür konulara yer verildiği görülmektedir.⁹⁴ Daha önce de geçtiği üzere, gramerin ayrı bir öğrenme alanı olmadığına göre, nahiv kitaplarında işlevsel olmayan konulara yer vermenin doğru bir yaklaşım olmadığı kanaatindeyiz. Ancak klasik eserlerin anlaşılması için uzmanlara yönelik yazılan ilmi gramer kitaplarında bu konulara yer verilebilir.

2.11. Alıştırma ve Uygulamalara Yer Verilmesi

Nahiv kurallarını bilmek, dil öğrenimi için elbette önemlidir; ancak daha da önemlisi bu kuralların konuşma, yazma ve dinlemeyle ilgili dil etkinliklerinde uygulanmasıdır. Dolayısıyla gramer öğretimi sadece kurallara değil, uygulamaya da dayanmalıdır. Bu amaçla gramer öğretiminde kuralların verilmesinin yanında, bu kuralların kelime, cümle ve metin düzeyindeki uygulamaları amaçlanmaktadır. Zira bir dilin kurallarını öğrenmek, o dili öğrenmek anlamına gelmez.⁹⁵ Bir dil, ancak okuyarak, dinleyerek, konuşarak ve yazarak öğrenilmiş sayılır. Bu sebeple, gramer kuralları, anlama ve anlatma faaliyetlerinde yardımcı bilgi olarak öğretilmelidir. Dolayısıyla gramer öğretimi, yukarıda da belirtildiği gibi anlama ve anlatma becerilerinin öğrencilere etkili bir şekilde kazandırılması için yardımcı ve destekleyici bir alan olarak görülebilir. Bu bakımdan dil bilgisi öğretimi, birtakım kuralları ezberletmeyi değil, onları kavratarak anlama ve anlatma becerilerinde kullanılabilmeyi hedefler.⁹⁶ Anlama ve anlatma becerilerinin gelişmesi de büyük ölçüde uygulama ve alıştırmaya dayanmaktadır.

İbn Haldûn, dil becerisinin ancak öğrenilen gramer kurallarının uygulanması ile mümkün olabileceğini, alıştırmaya ve uygulamaya olmadan gramer kurallarının dil becerisinin gelişimine katkısının olmayacağını şu şekilde ifade etmiştir: “Bil ki Arap dili melekesi de diğer melekeler gibidir ve daha önce de geçtiği üzere diller de birer meleke/beceri olunca öğrenilmeleri de mümkün olur. Öğrenmenin yolu ise, Arap dili

⁹³ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 97-98.

⁹⁴ Mesela Mustafa el-Galâyîni, *Câmiu'd-Durûs* adlı eserinde iştigal ve tenâzuya yer vermiştir. Geniş bilgi için bkz. el-Galâyîni, *Câmiu'd-Durûs*, III, 20-27.

⁹⁵ Modern dönemde genel kabul haline gelen bu görüşü, İbn Haldûn yüzyıllar önce mükemmel bir şekilde dile getirmiştir. O, gramer kurallarını öğrenmenin dili öğrenmekten farklı olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Arap grameri, dilin kurallarını, özellikle de ölçülerini bilmektir. Yani gramer keyfiyetin kendisi değil keyfiyeti bilmektir; dolayısıyla gramer dil melekesinin kendisi değildir. Fakat o, teorik olarak bir zanaatı bilip pratik olarak o zanaatı bilmemek gibi bir şeydir.” Bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 385.

⁹⁶ Kürşat, “Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi”, 280-281; Sârî, “Teysîru'n-Nahv”.

melekesini edinmek ve onu öğrenmek isteyen kişinin, Kur'ân, sünnet, selevin sözleri ve Arap bilginlerin seci' ve şiirlerindeki hitabetleri gibi, Arapların üsluplarına göre gelen eski kelamını ezberlemesidir. Sonra da, onlardan öğrenip ezberlediği tarz ve üslupla, dillerinin sözdizimine uygun bir şekilde düşüncelerini ifade etmesidir. Böylece öğrenme ve uygulama ile dil becerisini kazanmış olur. Öğrenme ve uygulama arttıkça dile hâkimiyet de artacaktır. Bununla birlikte, tab'-ı selime (bozulmamış zevk), Arapçanın üslup ve inceliklerine sahip olmaya ve muktezayı hale uygun konuşmaya da ihtiyaç duyar. Bunu belirleyen ise edebî zevktir. (...) Söylenen sözün ve üretilen metnin kalitesi, sahip olunan dil malzemesinin miktarına ve bunun ne derece uygulanıp kullanıldığına bağlıdır."⁹⁷

Gramer kurallarının alıştırmaya ve uygulama ile pekiştirilmesi ve bunun sonucunda da anlama ve anlatma becerisinin geliştirilmesi bağlamında Arap nahvine bakıldığında, durumun pek de iç açıcı olduğu söylenemez. Zira XIX. yüzyılın sonlarına kadar, nahiv kitaplarında alıştırmalara yer verme geleneği bulunmamaktadır. Klasik dönemde nahivciler, kuralı anlattıktan sonra, dönemden döneme ve kitaptan kitaba değişmekle birlikte, genellikle bir veya birkaç örnek vermekle yetinmişlerdir. Söz konusu dönemde farazî alıştırmalar hariç, kuralın pekiştirilip meleke haline gelmesine yönelik alıştırmalara yer verilmemiştir. Böyle olunca da, İbn Haldûn'un da dediği gibi, nahiv konusunda uzman olanlar Arap dili üslubunda bir metin ortaya koymada veya düşüncelerini sözlü bir şekilde ifade etmede, hatta iki satır mektup yazmada bile başarısız olmuşlardır. Öbür tarafta ise fâil ile mefûlün irâbını birbirinden ayırt edemeyen ve nahiv adına hiçbir şey bilmeyen kişiler nesir ve manzum türünden çok başarılı örnekler ortaya koymuşlardır.⁹⁸

Modern dönemde, nahiv kitaplarında alıştırmalara yer verilmesi gerektiğini ilk defa Abdullah Fikri açıkça dile getirmiştir. O, nahiv kurallarının öğretimi ve bu kurallara yönelik alıştırmalar hakkındaki görüşünü, "Dil öğrenimine yeni başlayan kişiye yönelik eğitimde, tanımlara yapılabilecek itirazlar, bu itirazlara verilebilecek cevaplar vb. konulara dalarak ayrıntıya girmek lazım. Kurallar açık ve anlaşılır ifadelerle anlatılmalı, kuralı açıklayan örnekler verilmeli ve kuralların pekiştirilmesine yönelik de örneklere benzer alıştırmalara yer verilmelidir."⁹⁹

Ali Mübarek tarafından, Arapça öğretiminin iyileştirilmesi amacıyla oluşturulan komisyonun (1888) aldığı tavsiye niteliğindeki kararlardan biri, öğrencilere her yıl kural öğretmek yerine, öğrendikleri kuralları alıştırmaya ve uygulamalarla kalıcı hale getirmelerinin sağlanması ve öğrendikleri kuralların semeresini ancak bu şekilde alabilecekleri bilincinin aşılması şeklinde olmuştur.¹⁰⁰ Bu ve benzeri kararlardan sonra, nahiv kitaplarında alıştırmalara yer verme geleneği artmış ve artık günümüzde alıştırmalara yer vermeyen ders kitabı neredeyse hiç

⁹⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 384.

⁹⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 385.

⁹⁹ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabîyyi*, s. 63.

¹⁰⁰ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabîyyi*, s. 69.

kalmamıştır. Özellikle alıştırma açısından zengin olan ve nahiv öğretiminde etkinliğini kanıtlayan *en-Nahvu'l-Vâdih* gibi eserler büyük ilgi görmüştür.

Son yıllarda alışırmalara ağırlık veren nahiv kitaplarının yanı sıra uygulama yönüne ağırlık veren nahiv kitapları da yazılmıştır. Bu kapsamda *et-Tatbîku'n-Nahvî*, *et-Tatbîku's-Sarfi* vb. isimlerle çok sayıda eser kaleme alınmıştır.¹⁰¹ Bu tür eserler, alışırmalara yer vermişlerse de daha çok uygulama yönüne ağırlık vermişlerdir. Bir kısmı kuralı verdikten sonra bir metin alıntılararak onun üzerinde nahiv kurallarını uygulama yönüne gitmişken, diğer bir kısmı ise uygulamayı metin yerine örnekler üzerinde yapmıştır.¹⁰²

Bu tür nahiv kitaplarına öncülük eden ve nahiv öğretiminde çok etkili olduğunu dile getiren Abduh er-Râcihî (ö. 2010) olmuştur. er-Râcihî, klasik dilcilerin uygulamalı gramer öğretiminden haberdar olduklarını ve bu amaçla da kitaplar yazdıklarını, dolayısıyla da uygulamalı nahiv kitaplarının klasik nahiv öğretim geleneğinin bir parçası olduğunu ifade etmiştir. er-Râcihî'nin bu konudaki sözleri şöyledir: “Biz, üniversitelerimizde nahiv ilminin eski haliyle fakat uygulama dersi ile birlikte okutulmasının zorunlu olduğuna inanıyoruz. Bu yöntem klasik dilcilerin yöntemidir. Klasik dilciler bize, bazı nahiv konularını içeren ve metinleri gramer açısından tahlil eden kitaplar bırakmışlardır. Örneğin birçok tefsir kitabı metin üzerinden bazı nahiv konularıyla ilgilenmiş ve onları uygulamıştır. Aynı şekilde birçok dilci de, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Hucce fî'l-Kırâati's-Seb'* ve öğrencisi İbn Cinnî'nin *el-Muhtesab fî Tebyîni Vucûhi Şevâzi'l-Kırâati ve'l-İdâhi anhâ* adlı eserlerinde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm kıraatlarını nahiv açısından inceleyen eserler yazmışlardır. Diğer bazı dilciler de i'râbu'l-Kur'ân ile ilgili eserler kaleme almışlardır. Mesela ez-Zeccâc'a nispet edilen *İ'râbu'l-Kur'ân* ve İbn Hâleveyh'e ait olan *İ'râbu Selâsîne Sûreten mine'l-Kur'ân* ile Ebû'l-Bekâ el-Ukberîye ait olan *İmlâu Mâ Menne Bihî'r-Rahmân min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâati fî Cemi'i'l-Kur'ân*. Aynı şekilde İbn Cinnî de Mütenebbî'in divânı ile ilgili bir serh yazmıştır.”¹⁰³

2.12. Nahiv Kitaplarına Bazı Konuların Eklenmesi

Âmil-mamûl fikrini ve buna dayalı konu tasnifini tümünden reddetmeyen fakat gözden geçirilmesini düşünen bazı dilciler, nahvin kolaylaştırılması için bazı konuların nahiv kitaplarına dâhil edilmesini önermişlerdir. Bu konuların en önemlileri şunlardır: Üsluplar (الأساليب), zikr ve hazif (الذِّكْرُ والحذف), takdîm ve te'hîr (التقديم والتأخير) ve tekmile (التكملة).¹⁰⁴

¹⁰¹ Mesela bunlardan birkaçı şunlardır: Nedim Hasan Dakûr, *el-Kavâ'idu't-Tatbikiyye fî'l-Lugati'l-Arabîyye*, Abduh er-Râcihî *Durûsun fî'l-İ'râb*, *et-Tatbîku'n-Nahviyyu* ve *et-Tatbîku's-Sarfiyyu*, Abdulhamid Mustafa es-Seyyid *et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, Abbâs Sadık, *Mevsû'atu'l-Kâvâidi ve'l-İ'râb*. Bkz. Bâr, “Teysîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga”, s. 59-60.

¹⁰² Bâr, “Teysîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga”, s. 59-60.

¹⁰³ Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, İskenderiye: Dâru'l-Maârifî'l-Câmiyye, 1998, s. 9.

¹⁰⁴ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 235,246; Şaban Avad Muhammed el-Ubeydî, *en-Nahvu'l-Arabîyyu ve Menâhîcu't-Te'lîfi ve't-Tahlîl*, Bingazi: Menşûrâtu Câmiati Karyûnus, 1989, s. 450-451.

Şaban el-Ubeydî, nahivcilerin taaccub, iğrâ, ve tahzîr gibi bazı terkiplerin gramatik tahlilinde zorlama te'vîllere başvurarak nahvi zorlaştırdıklarını ileri sürmüştür. el-Ubeydî'ye göre pratik faydası bulunmayan ve öğrencilerin yükünü ağırlaştıran bu tip tahlillerden kurtulmanın yolu nahve, üsluplar "أساليب" adında bir başlığın eklenmesidir. "Üsluplar" başlığı altında, irâbî karmaşık olan kalıplar derin tahlillere tabi tutulmadan, nasıl kullanıldıkları, ne anlam ifade ettikleri ve bunlara kıyasla nasıl benzer kalıpların oluşturulabileceği öğretilmelidir. Örneğin buna göre ما أحسن زيدًا kalıbı için "Taaccub üslubudur ve şöyle bir anlam ifade etmektedir. İrâbına gelince ما أحسن taaccub fiili, ondan sonraki isim ise mutaaccubun minhdır." demek yeterli olacaktır.¹⁰⁵ Bu düşünce daha önce Mısır Milli Eğitim Bakanlığı'nın nahvin kolaylaştırılmasını araştırmak üzere oluşturduğu komisyon tarafından önerilmiştir. Aynı şekilde İbrahim es-Sâmerrâî ve diğer bazı dilciler de aynı görüşü dile getirmişlerdir.¹⁰⁶

Abdulvâris Mebrûk, üsluplar fikrinin önemli olduğunu ve mübtediler için kolaylık sağladığını dile getirmiş ancak bu şekildeki yüzeysel bir tahlilin ilmî gramer açısından yeterli olamayacağını söylemiştir.¹⁰⁷ Klasik nahivcilerin bu tip terkiplerin tahlili ile ilgili uzun açıklama ve ihtilaflarına bakıldığında, konunun önemi daha net ortaya çıkmaktadır. Üsluplar konusunun nahve eklenmesini, ayrıca sadece meşhur kalıpları değil, konuyla ilgili varsa diğer kalıpları da ilgili üsluba dâhil etmenin önemli ve yararlı olduğunu düşünüyoruz.¹⁰⁸ Örneğin nahivcilerin büyük çoğunluğu taaccub üslubunda sadece ما أفعله وأفعلا به kalıplarına yer vermişlerdir. Oysa gerçek hayatta bu iki kalıptan belki de daha fazla kullanılan başka kalıplar (ör. يا له من كذا) vardır. Fakat nahivciler bunları irâb açısından önemli bulmamış ve taaccub konusunda yer vermemişlerdir.

Nahve dâhil edilmesi istenen bir başka konu da tekmile "التكملة" konusudur. Bu aslında yeni bir konu değil, var olan bazı konuların, öğretimde kolaylık sağlanması amacıyla tekmile başlığı altında toplanması şeklinde bir öneridir. Buna göre cümlelerin aslı unsurları olan müsned ve müsnedün ileyh dışındaki mefûller, hâl, temyiz, vb. konular tek bir başlık altında toplanmış olacak ve böylece konulardaki dağınıklık ve bölünmüşlük giderilmiş olacaktır. Bu öneri Mısır Milli Eğitim komisyonu, el-'Ubeydî ve diğer bazı islahatçı dilciler tarafından dile getirilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Ubeydî, *en-Nahvu'l-Arabiyyu*, s. 450-451.

¹⁰⁶ Bâr, "Teyşîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga", s. 92-93.

¹⁰⁷ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 117.

¹⁰⁸ Üslûplar konusunu önemli bulmakla beraber şöyle de bir problem ortaya çıkabilir: Şu anda, okullarda okutulanlar dâhil bütün gramer kitapları irâb esaslı kaleme alınmaktadır. Bu durumda örneğin tüm nefy edatları *nefy üslûbu* başlığı altında ele alınsa irâb karışıklığı ortaya çıkacaktır. Zira öğrenciye, şu edattan sonra gelen kelime şu irâbî, başka bir edattan sonra gelen kelime ise şu irâbî alır vb. açıklamalar yapılacaktır. Bu durumda *nefy üslûbunu* iyi öğrense dahi irâb konusunda sıkıntı yaşayacaktır. Geniş bilgi için bkz. Bâr, "Teyşîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga", s. 95.

¹⁰⁹ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, s. 117; Ubeydî, *en-Nahvu'l-Arabiyyu*, s. 450-451.

İlk başta yeni bir öneri gibi görünen bu konu, aslında herhangi bir yenilik getirmemektedir. Zira bu öneriyi yapan dilciler, tekmile başlığı altında toplanan konuların daha sonra özelliklerine göre tek tek ele alınmalarının gerekli olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁰ Örneğin tekmile başlığı altında yer alan mefûller, mefûlün bih, mefûlün fih vb. şekilde ifade ettikleri anlama göre alt başlıklara ayrılmaktadır. Dolayısıyla klasik nahivde var olan konular aynı isimle okutulmaya devam edilecek, tek fark ise bu konuların bir üst başlık altında toplanması olacaktır. Aslında bu da yeni bir şey sayılmamaktadır. Çünkü klasik dilciler zaten aslî unsur dışında kalan yan unsurlara fadla “الضَّئِلَةُ” ismini vermişlerdir.¹¹¹

Nahve eklenmesi önerilen bir başka konu da zikr ve hazif konusudur. Şevki Dayf nahve, zikr ve hazif “بَابُ الذِّكْرِ وَالْحَذْفِ” konusunun eklenmesi gerektiğini söylemiştir. Dayf, ilk dönemde Arapçaya şiir dilinin hâkim olduğunu, bunun neticesinde de vezinden kaynaklanan zaruretten dolayı cümlenin bir veya bir kaç unsurunun hazfedilmesinin yaygın hale geldiğini dile getirmiştir. Arapça’da bu kadar yaygın olan zikr ve hazif konusunun ayrı bir başlık altında ve derli toplu bir şekilde ele alınmanın önemine vurgu yapan Dayf, mübteda, haber, mefûller vb. unsurların hangi durumlarda hazfedildiğini veya zikredildiğini açıklamaya çalışmıştır.¹¹²

Şevki Dayf, zikr ve hazif konusunda nahivcilerden farklı bir şey ortaya koymamaktadır. Nahivcilerin daha önce ilgili konularda yer verdiği zikr ve hazfin olduğu durumları ve bunların şartlarını ayrı bir başlık olarak nahiv konularına eklemiştir. Aslında bu konuyu ilk defa nahve ekleyen kişinin Şevki Dayf olmadığını belirtmekte de fayda vardır. Zira İbn Hişâm *Mugni'l-Lebîb* adlı eserinde bir alt başlık halinde bu konuya genişçe yer vermiştir. Ancak İbn Hişâm bunu, nahiv konularının yeniden tasnifi bağlamında değil, dikkat edilmesi gereken bir husus olduğunu belirtmek için ele almıştır. Şevki Dayf’tan farklı olarak hazfi nahiv konularına göre ele almamış, genel anlamda hazfin şartlarını ve neyin hazif sayılıp neyin sayılmayacağına odaklanmıştır.¹¹³

Yine Şevki Dayf’ın nahve eklenmesini istediği bir başka konu ise takdim-te’hîr “التَّأْخِيرُ وَالتَّأْخِيرُ” konusudur. Dayf, zikr ve hazif konusunda olduğu gibi, Arapça’da takdim-te’hîr olgusunun yaygın olmasını da şiire bağlamıştır. Şevki Dayf’a göre ilk dönemde şiir dili Arapçaya hâkim olduğu için vezin ve kafiye cümle düzeninin önüne geçmiş ve

¹¹⁰ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabîyyi*, s. 117.

¹¹¹ Muhammed b. Abdullah b. Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid* (nşr. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Kahire: Hecer li't-Tabâ'e ve'n-Neşr, 1990, I, 265.

¹¹² Şevki Dayf zikr ve hazif başlığı altında şu konulara yer vermiştir: Mübtedanın hazfi, haberin hazfi, inne'nin haberinin hazfi, cinsi nefyeden 'n'ın haberinin hazfi, fâilin hazfi, fiil ile fâilin birlikte hazfedilmesi, fiilin hazfedilmesi, mefûllerin hazfedilmesi, kâne ve fâilin hazfedilmesi, temyiz hazfedilmesi, muzâfün ileyhin hazfedilmesi, şart ve kasem cümlelerinin bulunduğu üsluplarda cevabın hazfedilmesi, şartın cevabının hazfedilmesi. Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 43, 235-246.

¹¹³ Geniş bilgi için bkz. Ebû Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm, *Mugni'l-Lebîb an Kutubi'l-E'ârib*, (nşr. Abdullatif Muhammed el-Hatîb), Kuveyt: 2000, II, 668-677.

cümledeki söz dizimi için belli bir sistem takip edilmemiştir. Nahivciler ise takdim-te'hir ile ilgili hususları tespit edip belli kurallara bağlamaya çalışmışlardır. Takdîm-te'hir konusunda da yeni bir şey ortaya koymayan Dayf, nahivcilerin ilgili konularda dağınık bir şekilde verdikleri bilgileri bir araya getirmeye çalışmış ve bunun, öğrencilerin konuyu derli toplu bir şekilde görmesini sağlayacağını söylemiştir.¹¹⁴

Sonuç

Çalışmamız sonucunda nahivdeki zorlukların şu sebeplerden kaynaklandığını ifade edebiliriz: Nahiv ilmi ortaya çıkar çıkmaz, ilmî boyut ile öğretici boyut birbirine karışmıştır. Öyle ki nahiv kitaplarında verilen örneklerin çoğu kuralın anlaşılmasına yönelik olmayıp, kuralın tespitine yönelik olmuştur. Ayrıca Sîbeveyhi'ye ait *el-Kitâb*'ın otoritesi, nahvin gereği gibi tartışılıp tenkit edilmesini engellemiştir. Nahvin Kur'ân'ı diye anılan *el-Kitâb*'a, ilk dönemde ciddi bir eleştiri yöneltilmemiştir. Nahivdeki zorlukların en önemli kaynağı ise mantık ilminin nahivciler üzerindeki etkisi olmuştur. Âmil teorisi (eser-müessir), kıyas, te'vîl, takdir vb. konularda aşırıya kaçmak, büyük ölçüde mantık ilminin etkisinden kaynaklanmıştır.

Nahivdeki zorlukların giderilmesi ve nahiv öğretiminin kolaylaştırılması bağlamında yenilik taleplerinin ortaya çıkış tarihine baktığımızda bunun oldukça erken dönemde, yani nahiv ilminin tasnifi ile birlikte ortaya çıktığını görmekteyiz. Daha ilk dönemden itibaren "muhtasar" ve "vâdih" türü eserlerin ortaya çıkması, klasik dilcilerin nahivdeki sorunların farkında olduklarını göstermektedir. Fakat sorunun kaynağına inmedikleri için klasik dilcilerin bu girişimleri tam anlamıyla başarılı olamamıştır.

Modern dönemde ise pratik ve pedagojik anlamdaki yenilikçilik hareketinin ortaya çıkışı, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Bu dönemde Arap dilinin kolay bir şekilde öğretilmesi için önemli adımlar atılmıştır. Mısır merkezli olan ve Kahire Arap Dil Kurumu ile Kahire Üniversitesi Dâru'-l'Ulûm Fakültesi hocalarının öncülük ettiği yenilikçilik hareketi oldukça başarılı olmuş ve bu sayede nahivdeki zorlukların büyük bir bölümü ortadan kaldırılmıştır.

Modern dönemde yazılan nahiv kitapları, nahvî ihtilaf ve tartışmalar, nahvî illetler, farazî alıştırmalar vb. kusurlardan büyük oranda arındırılmıştır. Görsel materyal ve tabloların kullanılması, noktalama işaretlerine yer verilmesi, işlevsel olmayan konuların nahivden çıkarılması, ses bilgisi ve farklı üslûplarla ilgili bazı konuların ilave edilmesi de nahvin kolaylaştırılması noktasında faydalı olmuştur. Ayrıca modern dilcilerin çok sayıda örnek ve alıştırmaya yer verip kısmen de edebî metinlere temas etmeleri sonucunda nahiv öğretimi biraz daha kolaylaşmış ve eğlenceli hale gelmiştir. Modern dönemde pratik olarak ortaya konulan en önemli gelişme ise nahvin ilmî ve öğretici boyutlarının birbirinden ayrılması olmuştur.

¹¹⁴ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, s. 43, 146.

Kaynakça

- Akkaya, Ahmet, "Karikatürlerle Dil Bilgisi Öğretimi", (doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2001).
- Bâr, Alâ Binti Yâsîn, "Teysîru'n-Nahv Beyne'l-Cedvâ ve'l-Hurûc 'alâ Vâki'i'l-Luga", (yüksek lisans tezi, Câmî'atu'l-Melik Abdülaziz Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-'Ulumi'l-İnsâniyye Kısmu'l-Lugati'l-Arabiyye, 2009).
- Bişr, Kemal, *et-Tefkîru'n-Nahviyyu Beyne'l-Kadîmi ve'l-Cedîd*, Kahire: Dâru Garîb, 2005.
- Bûşahdân, Şerif, "el-Ustâz Abdurrahman el-Hâc Salih ve Cuhuduhu'l-İlmiyye fî Tarkiyeti İsti'mâli'l-Lugati'l-Arabiyye", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-'Ulumi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye*, 7 (2010), 1-26.
- Dayf, Şevki, *Tecdîdu'n-Nahv*, Kahire: Dâru'l-Maârif, 2013.
- Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/3 (2008), 183-213.
- Dolunay, Salih Kürşat, "Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 27 (2010), 275-284.
- Ebü'l-Mekârim, Ali, *Takvîmu'l-Fikri'n-Nahviyyi*, Kahire: Daru Garîb, 2005.
- Emin, Mustafa - el-Cârim, Ali, *en-Nahvu'l-Vâdîh fî Kavâ'idî'l-Lugati'l-Arabiyye li'l-Merhaleti'l-İbtidâiyye-1*, Kahire: Dâru'l-Maârif, ts. I-III.
- Fârisî, Ebû Ali, *el-Mesâilu'l-Halebiyyât* (nşr. Hasan Hindâvî), Beyrut: Dâru'l-Kâlem, 1987.
- Galâyînî, Mustafa, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Beyrut: Menşûrâtu Mektebeti'l-Asriyye, 2012. I-III.
- Göçer, Ali, "Temel Dil Becerilerinin Geliştirilmesinde Dil Bilgisi Öğrenme Alanının Yeri, İşlevi ve Öğretimi: Bütünlük İlkesi ve Tümevarım Yöntemi Ekseninde Tematik Bir Yaklaşım", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2015), 233-242.
- Görgün, Halil, "Rifâa et-Tahtâvî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, 95-97.
- Halife, Abdülkerim, *el-Lugatu'l-Arabiyyetu ve't-Tar'ib*, Ammân: Menşûrâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1988.
- Halife, Abdülkerim, *Teysîru'l-Arabiyye Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs*, Menşûrâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Ammân: 1986.
- Hasan, Abbas, *el-Lugatu ve'n-Nahvu Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs*, Mısır: Dâru'l-Maârif, 1966.
- Hayrî, Hâle, "Alâmâtu't-Tarkîm", <http://tarkeemarabi.tripod.com/tarekhbad.htm> (erişim tarihi: 20.08.2017).
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=187:Noktalama-Isaretleri-Aciklamalar&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 (erişim tarihi: 20.08.2017).
- Hûlî, Emin, *Menâhîcu't-Tecdîd fî'n-Nahvi ve'l-Belâga ve't-Tefsîr ve'l-Âdâb*, Kahire: 2003.
- İbn Uşfûr, Ali b. Mü'min el-İşbilî, *el-Mumti'ul-Kebîru fî's-Sarf*, Beyrut: 1996.
- İbn Haldûn, Abdurrahman, *Mukaddime* (nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dımaşk: 2004. I-II.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Evhahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts. I-IV.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Mugni'l-Lebîb an Kutubi'l-E'ârib*, (nşr. Abdullatif Muhammed el-Hatîb), Kuveyt: 2000.
- İbn Madâ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman el-Lahmî, el-Kurtûbî, *er-Reddu ale'n-Nuhât*, Kahire: Daru'l-İ'tisâm, 1979.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid* (nşr. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Kahire: Hecer li't-Tabâ'e ve'n-Neşr, 1990. I-IV.

- İbn Ye'îş, Muvaffakuddîn Ebü'l-Bekâ Ye'îş b. Ali el-Mavsilî, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'-İlmiyye, 2001. I-VI.
- Karahan, Leyla, "Dil Bilgisi Öğretiminde Örnek Seçimi", *Bahtiyar Vahapzade Hatırasına I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu, 21-24 Ekim 2010, Bakü. s. 4.* http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/leyla_karahan_dilbilgisi_ogretimi_ornek_secimi.pdf (erişim tarihi: 22.08.2017).
- Koprman, Kazım Yaşar, "Ali Paşa Mübarek", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, 433-434.
- Mahzûmî, Mehdi *Fî Nahvi'l-Arabiyyi: Nakdun ve Tevcih*, Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1986.
- Marsifî, Hüseyin, *el-Vesiletu'l-Edebiyye ile'l-Ulûmi'l-Arabiyye*, (nşr. Abdülaziz ed-Dusûkî), Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, 1982. I-II.
- Mebrûk, Abdulvâris *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi: Dirâsetun Nakdiyye*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1985.
- Mîdenî, İbn Huveylî, "Vâki'u'n-Nahvi't-Ta'lîmiyyî Beyne'l-Hâceti't-Terbeviyye ve't-Ta'kîdi'l-Muzmin", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye*, 5 (2009), 1-31.
- Muttâkîzâde, İsa, "Dirâsâtu'l-Muhâvelâti't-Teysîriyye fî'n-Nahvi'l-Arabiyyi İnde'l-Muhdesîn", *Mecelletu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Âdâbihâ*, 11 (2011), 101-124.
- Nâsîf, Hıfînî v.dğr., *Kavâ'idu'l-Lugati'l-Arabiyye-4*, Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2008.
- Nâsîf, Hıfînî v.dğr., *ed-Durûsu'l-Arabiyye li Tullâbi'l-Medârisi'l-İbtidâiyye-3*, Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1991.
- Özçam, Çimen, "Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları –Bibliyografya Denemesi-", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 110 (1997), 121-163.
- Râcihî, Abduh, "İlmu'l-Luga ve'n-Nakdu'l-Edebi", *Mecelletu'l-Fusûl*, 1/2 (1981), 115-122.
- Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, İskenderiye: Dâru'l-Maârifî'l-Câmiyye, 1998.
- Sabbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu Sabbân 'ale'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (nşr. Taha Abdurraûf Sa'ad), Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts. I-IV.
- Sagîr, Ahmed Muhammed, "Dirâsâton Nahviyye fî Risâleti et-Tuhfetu'l—Mektebiyye li't-Tahtâvî", <http://kenanaonline.com/users/hamadsagier/posts/156819> (erişim tarihi: 23.07.2017).
- Sâig, Muhammed b. Hasan, *el-Lemha fî Şerhi'l-Mulha* (nşr. İbrahim b. Sâlem es-Sâidî), Medine: 2003.
- Sârî, Muhammed, "Teysîru'n-Nahvi Mûdatun em Darûre", www.mohamedrabee.com/books/book1_10153.doc (erişim tarihi: 13.08.2017).
- Şanîn, Belhayr, "Turuku Tedrîsi'l-Kavâidi'n-Nahviyye ve Alâkatuhâ bi Fikri İbn Haldûn", *Mecelletu'l-Eser*, 13 (2012), 116-129.
- Tahtâvî, Rifâa, *et-Tuhfetu'l-Mektebiyye li Takrîbi'l-Lugati'l-Arabiyye*, ts.
- Teyfurov, Mensur, "İbnu'l-Varrâk ve Nahvin İletlerine Bakışı" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/2 (2003), 169-184.
- Ubeydî, Şaban Avad Muhammed, *en-Nahvu'l-Arabiyyu ve Menâhîcu't-Te'lîfi ve't-Tahlîl*, Bingazi: Menşûrâtu Câmiati Karyûnus, 1989.
- Ukeylî, Hasan Mindîl Hasan, *İtticâhâtu't-Teysîri'l-Muâsir*, Bağdat: Câmiatu Bağdat, ts.
- Yalar, Mehmet, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Zeynuddîn b. Musa, "Tarâiku Ta'lîmi'n-Nahvi'l-Arabiyyi Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs", *Mecelletu'l-Ulûmi'l-İnsâniyye*, 36 (2011), 45-59.